De ontwikkeling van een woede

Bob den Uyl

bron
Bob den Uyl, *De ontwikkeling van een woede*. Querido, Amsterdam 1972

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/uyl_001ontw01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

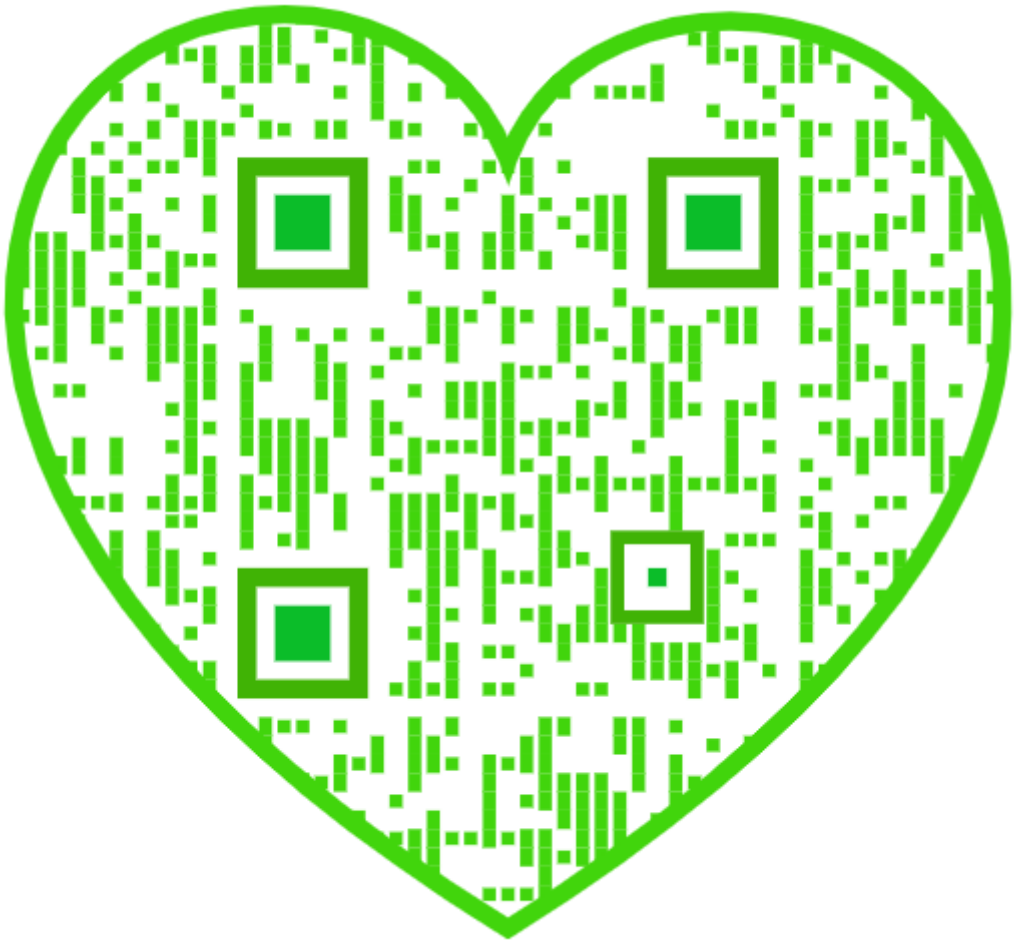

Uit oorzaak van faling

‘Er zijn zo enorm veel mogelijkheden om een hoop geld te verdienen,’ zei ik tegen Barend, ‘dat een mens niet weet waar te beginnen. Een *embarras du choix*, als het ware.’

Onzin natuurlijk. Er mag waarheid in schuilen, maar voor mij gaat het niet op. Daar ben ik blij om; het hebben van veel geld, meer dan je nodig hebt om te leven, heeft voor mij iets onwezenlijks. Het lijkt me op een vage manier niet stroken met de waardigheid van de mens, wat dat dan ook moge zijn. Ik zei het alleen om Barend aan het praten te krijgen over zijn plannen. Barend loopt altijd over van plannen die helaas, of juist gelukkig, zelden tot uitvoering komen. Het blijft bij half werk. Maar hij praat er onderhoudend over, en het is aardig ernaar te luisteren. Waarschijnlijk zou hij zich een hartverlamming schrikken als een van zijn onwerkelijke plannen eens onverwacht slaagde. Hij leeft op zijn mislukkingen; als die weg zouden vallen zou hij pas goed mislukken.

Zo heeft hij ook nog de gave op ongelegen momenten langs te komen. Dat is te merkwaardiger omdat ik hem best graag zo nu en dan zie, en ik daarnaast weinig ongelegen momenten ken. Maar bevind ik mij bij uitzondering daarin, dan komt steevast Barend aanbellen. Hij heeft dat dan heel goed in de gaten; hij zou ook wel weer opstappen als hij dat maar kon. Het feit dat hij duidelijk ongelegen is gekomen, frustreert hem zo dat hij als verlamd blijft zitten.

‘Eh, tja, zeker,’ antwoordde Barend. Hij praat altijd met een groot aantal bijvoegsels en tussenwerpsels, onderbroken door peinzend gekreun, zich zichtbaar moeite gevend zijn gedachten zo precies mogelijk te formuleren.

En heeft hij de passende woorden gevonden, dan nog klinkt er in zijn stem twijfel door of hij zich wel juist heeft uitgedrukt, en probeert hij vaak hetzelfde opnieuw te zeggen in andere woorden. De taal lijkt niet nauwkeurig en uitgebreid genoeg om aan zijn gedachten gestalte te geven. Het idee dat mensen wel eens aan een half woord genoeg kunnen hebben is hem vreemd.

Hij kuchte en wreef langs zijn neus. ‘Heb jij er bij voorbeeld wel eens over nagedacht dat er in zelfmoorden een hoop geld zit?’

‘Nee,’ zei ik, de glazen weer met bier vullend. ‘Over het verschijnsel natuurlijk wel, met mate, maar hoe iemand daar geld aan zou kunnen verdienen is me onbekend.’

‘En hoe je er niet alleen geld aan zou kunnen verdienen, maar ook een goed werk zou kunnen doen, in vele opzichten, voor de hele mensheid. Waardoor dit menselijke probleem helemaal veranderd zou kunnen worden in een zegen en een weldaad, voor iedereen?’

‘Het klinkt aantrekkelijk,’ zei ik.

‘Kijk,’ zei Barend, ‘je moet van de feiten uitgaan. Er bestaan in die hele zelfmoordsfeer drie categorieën. De mensen die werkelijk zelfmoord plegen, de mensen die er een mislukte poging toe doen, en de mensen die het eigenlijk wel zouden willen maar er niet aan beginnen, omdat ze er principieel tegen zijn. En eigenlijk nog een vierde categorie: de mensen die niet eens weten dat ze het willen.’

‘Een latente hang naar zelfmoord dus,’ zei ik behulpzaam. ‘Maar heeft niet iedereen dat eigenlijk? Ik bedoel, heeft niet iedereen een latente drang tot zelfvernietiging?’

‘Natuurlijk, dat is het juist; daarop is mijn plan ook grotendeels gebaseerd. Maar er valt nog meer te zeggen over die vier categorieën. Groep een, de werkelijke zelfmoorden. Eh, zie je, dat lijkt misschien een klare zaak waar weinig over te zeggen valt, maar als jij eens wist hoe die mensen zich om het leven brengen, op wat voor klunzige, bloederige, pijnlijke manieren; daar heb je geen idee van. Het amateurisme viert hoogtij in die kringen. Ze springen uit ramen of kerven zich op de verkeerde manier de polsen open, wat een hoop rommel geeft, liggen urenlang aan de gaskraan te martelen, nemen vergiften in die een doodsstrijd veroorzaken waarbij je maag omdraait. Kortom, er heerst op dit gebied een geweldige onkunde, terwijl het toch zo eenvoudig is. Als je maar even weet hoe het moet en hoe aan de juiste middelen te komen. Je kan nou eenmaal niet even naar de dokter lopen om een spuitje, zoals je met een zieke hond doet.’

‘Ik begrijp het al,’ zei ik. ‘Jij wilt een boekje uitgeven waarin de meest pijnloze en nette manier van zelfmoord wordt beschreven. Een goed idee; tegenwoordig kan alles, en naar mijn weten is het nog niet gedaan. Een deur opentrappen, een taboe omverwerpen, en er tegelijk nog geld aan verdienen ook, de bekende gang van zaken. Alleen valt het niet mee nog een mooi gaaf taboe te vinden.’

‘Nee, nee, dat niet. Wel in die geest, maar mij staat een meer persoonlijke begeleiding tot aan het laatste ogenblik voor ogen. Voor geld, ja zeker, en voor veel geld ook. Waarom niet, wat moet iemand die gaat sterven nog met geld doen?’

‘Maar weet jij precies hoe het dan wel moet? Kan jij aan de juiste middelen komen?’

‘Ik heb er een studie van gemaakt. Bovendien heb ik drie jaar medicijnen gestudeerd, relaties in die wereld aangeknoopt, en zo.’

Dat van die drie jaar medicijnen was waar, al zijn het er eigenlijk maar twee en een half geweest. Hij is daar nog steeds op een bizarre manier trots op; hij kan er nog steeds niet over uit dat hij in een bepaalde periode van zijn leven werkelijk eens wat tastbaars heeft gedaan. Bij elke ontmoeting met hem moet ik het weer horen, van die drie jaar.

‘Maar, juist, eh - daarover later meer. Eerst over de tweede groep, die van de mislukte poging, of pogingen. De meest moeilijke groep, in die zin dat ze het eigenlijk niet echt willen. Dit zijn bij voorbeeld de mensen die een heel buisje aspirine slikken, zogenaamd in de overtuiging dat dit dodelijk is. Ze schreeuwen eigenlijk om aandacht, een kreet om hulp, zoals dat heet, enfin, jij kent die termen wel. Vormen een volmaakte tegenstelling met de derde groep. De tweede wil het niet maar doet het, probeert het althans, en de derde groep wil het wel maar doet het niet, uit religieuze overwegingen, angst voor pijn, gebrek aan moed, en dergelijke oorzaken. Ruwweg gezegd ontbreekt het de tweede groep aan intelligentie, en de derde aan motoriek, de dadendrang, de spankracht, niet waar. Eh - nou ja. Het komt erop neer dat ze alle twee een stootje in de goeie richting moeten hebben. De tweede categorie moet worden aangepraat dat ze het écht willen, en de derde dat het plegen van zelfmoord een fluitje van een cent is, en dat ze toch wel in de hemel komen. Zijn ze eenmaal zover, dan kan dezelfde procedure als bij de eerste groep worden gevolgd.’

Hij liep naar het raam en keerde na een minuut weer terug, een ingespannen uitdrukking op zijn gezicht.

‘En dan, bij de vierde groep, het overgrote deel van de mensheid, moet eerst de neiging tot zelfmoord worden los gewoeld, blootgelegd, eh, bewust gemaakt. Gemakshalve reken ik tot deze groep ook de mensen die onbewust zelfmoord willen plegen, door bij voorbeeld een gevaarlijke sport te beoefenen als autorennen en bergbeklimmen, of die weddenschappen afsluiten, zo van in vijf minuten een fles jenever leegdrinken. En ook de mensen die maar stug blijven roken, terwijl iedereen nu wel weet dat je er onder helse pijnen aan kapot kan gaan. Bij die zaken werkt de doodsdreiging niet als een rem, maar juist als een prikkel. Zie je het al? Gaat het al dagen?’

Ik knikte begrijpend; bij plannen van Barend kan je maar beter begrijpend knikken. En ik vond het werkelijk zo'n slecht plan nog niet, in principe dan, want een praktische uitvoering zag ik niet zo, zeker niet als Barend zich daarachter stelde. Maar inderdaad, waarom niet de mensen die eruit willen stappen op een prettige manier geholpen, in plaats van in allerlei klinieken en inrichtingen eindeloos tegen ze aan te praten tot ze uit pure verveling maar beloven te blijven leven. We zijn toch geen kinderen meer? Baas in eigen graf, zou de leuze moeten luiden.

‘En waar,’ zei ik, ‘blijft in dit geheel de zegen voor de mensheid? Ik zie de voordelen voor de mensen die jij pijnloos het hoekje om helpt, maar wat schiet de buitenwereld ermee op?’

‘Dat lijkt me toch erg duidelijk. Luister, die overbevolking, dat is een angstwekkend probleem dat steeds gro-

ter wordt, dat weet jij ook wel. En wat wordt eraan gedaan? Nou? Niets, helemaal niets, op wat voos gezanik na. Integendeel, het wordt steeds erger. Waar komt die overbevolking vandaan? Van de medische wetenschappen. Dat verzamelt maar kennis, dat speurt maar in laboratoria, dat verzorgt de mens maar van de wieg tot het graf, enfin, dat is de bron van alle kwaad. Het is een log lichaam, dat langzaam maar zeker als een gletsjer vooruitschuift, zonder zich af te vragen wat er allemaal van terecht moet komen, zonder enig verantwoordelijkheidsgevoel. Men heeft nu al voor bijna alles een pil of een operatie bij de hand. En wat doen ze? Tevreden terugkijken naar wat is bereikt? Met een schok tot inzicht komen wat ze eigenlijk aan het doen zijn? Nee, niets van dat alles. Klagen over wat nog niet is ontdekt, de kanker met veel tamtam tot volksvijand uitroepen, tot diep in de nacht over microscopen hangen om het zoveelste virus te ontdekken, tegen de mensen schelden dat ze niet mogen roken of veel eten, dat ze in beweging moeten blijven om dan nog langer te kunnen leven. Het is niet tegen te houden. De hele ellende komt regelrecht van het recept van de dokter. Kijk, de kern van de zaak is ten eerste dat tegenwoordig bijna alle kinderen blijven leven. Eén zuigeling die nu in leven blijft waar die vroeger doodging, is goed voor duizenden nakomelingen. Alles blijft in leven, hoe verkreukeld of hoever voor hun tijd ze ook uit de moederschoot te voorschijn komen. Ten tweede blijven vrouwen langer leven, zodat ze veel langer dan vroeger in de gelegenheid zijn kinderen te baren. En ten derde worden vrouwen die vroeger door organische defecten aan eierstokken of zo geen kinderen kregen, nu in vele geval-

len ook vruchtbaar gemaakt. Ben je als man onvruchtbaar? Geen nood, laat je vrouw uit de diepvries bevruchten. En weer hetzelfde beeld: één vrouw die door een ingreep weer vruchtbaar wordt gemaakt of één man die een beroep op de zaadbank doet, is weer goed voor duizenden nakomelingen. En die nakomelingen krijgen het nog weer steeds beter, wat medische verzorging betreft.'

Barend leunde verhit achterover en nam een slok bier.

'Dat komt, ze kijken te veel naar die ene mens, die ene zieke mens die ze beter willen maken, die ene kleine baby die ze in leven willen houden, en ze vergeten het grote geheel. Het is funest, hoewel het te begrijpen is. Leven is sterven, het is al zo vaak gezegd, maar ze willen er niet aan. Niets is zo slecht voor je gezondheid als leven, laat ze daar liever aan denken. Want waar ligt de grens? Begrijp me goed, dit is geen arrogantie of sadisme van me, of wat dan ook. Als ik buikpijn krijg, lig ik al in volle sprint naar de dokter. Als op straat voor mijn ogen een oud moedertje uitglijdt en haar been breekt, sta ik al aan de telefoon om een ziekenwagen te bellen. Maar dat zijn incidentele gevallen, je moet de totaliteit in de gaten houden. De natuur, daar gaat het om, die moet alles in evenwicht houden, maar die hebben we uitgeschakeld, die zijn we net een slag voor, die zijn we steeds te slim af. Vroeger regelde zich dat allemaal vanzelf, hongersnoden, kindersterfte, epidemieën, natuurrampen. En de mensen hielpen zelf ook flink mee. Voor het geringste vergrijp werd je kop eraf gehakt, ze moordden en duelleerden dat de stukken eraf vlogen, ze hielden slaven die het niet lang uithielden, ze trokken steeds maar weer ten oorlog of organiseerden kruistochten. Toch allemaal din-

gen die ook zoden aan de dijk zetten, al bleef het kruimelwerk naast de ingrepen van de natuur. En dat is allemaal verdwenen. De laatste twee wereldoorlogen hebben alleen maar geweldige geboortengolven verwekt. Wat kon de builenpest of longtering niet hartverwarmend toeslaan. Nee, dat zat allemaal goed in elkaar. En let wel, voor de mens als individu was dat naar onze tegenwoordige begrippen, nu we zover van de dood af staan, niet zo gezellig, maar de soort voer er wel bij. En wat hebben we ervoor teruggekregen? Elke dag misschien een paar duizend doden in het verkeer over de hele wereld, dat telt toch niet mee? Elk weekeind een paar duizend hartaanvallen bij het kijken naar voetbalwedstrijden, aardig hoor, maar dat zijn toch meestal oudere mensen die niet meer in het voortplantingsproces zitten. Nee, afgezien van mogelijke catastrofes als de waterstofbom, een nieuwe ziekte of een aanval van resistente insekten of bacteriën, wat natuurlijk paardemiddelen zijn, zie ik maar één gezonde oplossing: het zo gemakkelijk mogelijk maken en het krachtig bevorderen van de zelfmoord. En daar komt dan nog iets bij, eigenlijk het hoogtepunt, het geniale van mijn plan.'

'Ja maar, wacht nou eens even, de kern van de zaak is de geringe kindersterfte, zeg je. Dat ben ik met je eens, maar ik zie niet in hoe jij pasgeboren kinderen kunt overhalen zelfmoord te plegen.'

'Tja, dat is nog een teer punt, de meeste mensen worden pas rijp voor zelfmoord als ze al wat ouder zijn. Het zal ook wel wat weerstanden wekken, bij ouders en zo. Maar als er een beetje propaganda wordt gemaakt, als het zelfmoord plegen helemaal in raakt, dan zie ik toch...

Ik bedoel, juist de jeugd is nog erg beïnvloedbaar, al vinden ze zelf van niet. Laat nou eens een paar idolen uit de popmuziek in het openbaar zelfmoord plegen. Moet je eens kijken wat er gebeurt. Maar ik geef toe, die baby's en die kleuters, dat zal lastig worden. Hoewel, alles moet groeien, en zo iets moet heel in het klein beginnen. Tenslotte hoeft niet iedereen te verdwijnen; een aanzienlijk percentage mag gerust blijven leven. Voorop staat in ieder geval dat wij ondergronds moeten blijven, ook al omdat...'

'Reken niet op mij. Je kent me. Ik blijf graag op de hoogte maar ik doe niet mee.'

'Jij doet wel mee, dat weet ik zeker. Een hoop geld voor betrekkelijk weinig en interessant werk, een zegen voor de mensheid wezen, wat wil je nog meer? En ik ben nog niet uitgepraat. Luister.'

Barend strekte zijn benen en tuurde naar het plafond.

'Besef jij wel, eh, hoe moet ik dat zeggen, laat het eens tot je doordringen wat een geweldig gevoel van vrijheid, van bevrijding, het besluit om zelfmoord te plegen met zich meebrengt. En niet alleen een geestelijke bevrijding, maar in feite een werkelijke vrijheid, een vrijheid om dingen te doen die anders niet mogelijk zouden zijn. Wat kan die mens nog gebeuren? Stel je eens voor hoe dat in zijn werk gaat. Ik lever hem de capsule naar keuze. Die kan hij namelijk in alle soorten van me krijgen. Een capsule voor pats boem, ineens pijnloos vertrokken, een capsule die hem eerst nog een half uur, of langer als hij dat wil, een ongekende roes of een universeel inzicht geeft. Goed, zo'n man heeft die pil op zak, op elk gewenst moment kan hij dag zwaaien met zijn

handje. Zijn zaken heeft hij geregeld, eventuele nabestaanden laat hij zo goed de omstandigheden dat toelaten verzorgd achter (dat moeten we als voorwaarde stellen) en nu is dan het ogenblik daar. Maar hij heeft nog een laatste wens; iedereen heeft die wel. Laten we een extreem voorbeeld nemen. Hij heeft zijn hele leven lang het verlangen gehad Mies Bouwman te verkrachten. Een afwijking, goed, maar wat staat hem nu nog in de weg aan deze afwijking toe te geven? Het zal wat moeilijkheden opleveren die vrouw alleen te treffen, maar het is toch ook weer niet ondenkbaar. In principe zouden we dat voor hem kunnen arrangeren. Dat is ook mijn plan, om bij die capsule ook nog de uitvoering van een laatste verlangen te leveren.'

'Maar dat wordt toch een ramp, jongen. Jij wil dan eigenlijk je cliënt als een soort kamikazepiloot op de mensheid loslaten.'

'Geloof me nou, ik heb dat helemaal uitgedacht en alles voorzien. Van die immense vrijheid die zo'n mens door mijn toedoen in handen krijgt gaan we een verantwoord gebruik maken. Door hem ongewenste elementen uit de weg te laten ruimen.'

'Wat?'

'Precies wat ik zeg. Ongewenste elementen. Domme politici die de boel verknoeien of alleen aan zelfverheerlijking doen, opgeblazen dictatortjes, rijke stinkers die arbeiders uitzuigen, maffialeiders, profiteurs in welke vorm ook, kortom, alle mensen die grote macht hebben en die macht op de verkeerde manier gebruiken. Zie je het grootse van mijn plan? Dat mes snijdt namelijk aan twee kanten. Enerzijds wordt het aantal mensen dat van

deze wereld vertrekt door deze maatregel gelijk verdubbeld, en anderzijds wordt de weg vrijgemaakt voor plaatsvervangers die hopelijk op een betere manier van hun macht gebruik zullen maken. En zo zullen we, heel klein en rustig beginnend, uitgroeien tot de bewerkstelligers van een geleidelijke en geluidloze omwenteling, waarbij het sterven nu eens op de juiste plaats terechtkomt: bij hen die het willen en bij hen die het verdienen. Langzaam en vastberaden beginnen we te bouwen, zoals ik al zei. Eerst een kapitaal vergaren van de eerste klanten, want voor een juiste uitwerking is veel geld nodig, neem alleen al het reizen rond de wereld om de te doden machthebbers te selecteren. En dan het overbrengen van onze ideeën op de kandidaten die zich aanmelden, hen rustig alle eventuele Miezen Bouwman uit het hoofd praten, hen wijzen op de onrustbarende toestand van de wereld die zij op zo'n plezierige wijze zullen verlaten. Kamikazepiloten, misschien wel, maar dan voor een groots ideaal, het tot rede brengen van een naar haar ondergang snellende wereldbevolking. Het lijkt me onvoorstelbaar dat iemand, met mijn pil in zijn zak, de waarheid en wijsheid van onze voorstellen niet zal inzien. Natuurlijk heeft hij of zij ook inspraak. Mocht een cliënt zelf iemand weten die hij met zich mee het graf in wil sleuren, dan is dat ook toegestaan, mits die persoon natuurlijk beantwoordt aan het door ons gestelde criterium, namelijk dat zijn aanwezigheid de algemene verbetering van ons leefklimaat tegenhoudt. Hij mag natuurlijk niet iemand gaan neerknallen aan wie hij toevallig een hekel heeft, maar die voor de rest onbelangrijk en onschuldig is. Dat zou een verspilling van vrijheid en energie zijn. Wordt hij zo

enthousiast dat hij meer dan een reactionair om zeep wil helpen dan kan dat ook, zij het in beperkte mate. Want hierin schuilt het gevaar dat hij weer lol in zijn leven krijgt en zijn zelfmoord wil vergeten, waarmee hij dan niet meer voldoet aan ons hoofddoel: vermindering van de wereldbevolking. Maar de kans daarop is klein; omdat hij zich veilig voelt met zijn pil kan hij bij zijn eerste moord grote risico's nemen. Bijna zeker wordt hij dan gepakt, zodat hij dan wel zo verstandig zal zijn die pil als een razende in te slikken. Nou ja, dat is het wel zo ongeveer. Al doende zal er natuurlijk nog veel geïmproviseerd en verbeterd moeten worden, en zo.'

Terwijl ik naar hem zat te luisteren, dacht ik aan zijn foto's van vroeger, uit de tijd toen hij kunstfotograaf wilde worden, en al maar kiekjes maakte van naakte meisjes met lang blond haar hangend voor hun ogen, half zichtbaar in de ochtendmist of door een beslagen ruit, alles overgoten met een druilerige romantiek, om op een harpje met kaarslicht bij te gaan zitten tokkelen. Als hij ze liet zien moest je eerlijk je mening zeggen. 'Technisch erg goed,' zei ik steeds. 'Maar hoe krijg je die meiden zo ver om met hun blote bast in die kouwe mist te gaan staan?' Dat wist ik wel; hij speelde de grote fotograaf tegen ze en beloofde ze een gouden toekomst als fotomodel. En als ze dat woord horen, staat het gros van die jonge meiden al naakt voor je. Maar daar zei hij nooit wat op, hij lachte wat geheimzinnig, wat kon hij anders doen. 'Naai je ze eigenlijk wel eens?' vroeg ik dan, want dat leek me leuker dan foto's maken. Dan kwam er een vage beschouwing waaruit ik kon opmaken dat ik een bijzonder platvloerse geest had.

Wat hij niet allemaal had. Een Pools-joodse grootmoeder, een Friezin als moeder, zijn vader een dikke, bleekblauwe man, stevig aan de drank, vaak plotseling in huilen uitbarstend; zijn eigen vrouw, een verpleegster, na een half jaar huwelijk onverwacht weggelopen met een Franse saxofonist; thuis drie geweldig grote honden van dat ellendige blaf-en-likgenre. Ook stonden de woonruimten in zijn huis tot manshoogte vol met stapels dozen, tijdschriften, boeken, foto's en grammofoonplaten, waaruit hij je altijd iets wilde tonen dat hij ondanks hevig gezoek niet kon vinden. Als knaap had hij in een christelijk jongenskoor gezongen, als alt of zo iets, een feit dat je nog altijd tegen hem kon uitspelen als hij te ver doorzeurde (‘Hoe gaat het op de zangvereniging, Barend?’) Daarbij zijn al genoemde twee en een half jaar studie in de medicijnen, de boeken die hij steeds aan het schrijven was maar die nooit af kwamen, hoe krijgt een mens het voor elkaar?

En dan de film die hij al jarenlang aan het maken was, en die plotseling nog was klaargekomen ook, met tekst en muziek op een bandje dat tegelijkertijd afgedraaid moest worden. De vertoning ervan op een zondagmorgen bij een of andere godvergeten filmliga; de film vol duistere symboliek waarin alles scheef stond of op zijn kop, met langs bobbelig matglas omlaag glijdende regendruppels, waarbij iemand halverwege de film achter het toneel ergens een stekker uittrok, zodat de band stopte en toen natuurlijk niet meer synchroon met de film liep, nadat de vergissing was hersteld. Dat maakte helemaal niet uit als je zat te kijken, je kreeg er zelfs heel leuke effecten door, maar volgens Barend had dit zijn film de gena-

deslag gegeven. Het aarzelende, razend snel wegstervende applaus na afloop, Barend die met een groene kleur vreemd rechtop door de zaal naar de uitgang liep zonder film of bandje op te halen. Ach, je doet je best, maar eigenlijk heb je er toch geen notie van wat er in je medemens om gaat, je mag al blij wezen als je niet al te vreemd staat tegenover je eigen beweegredenen. Want wat zou het gemakkelijk zijn alles terug te voeren tot zijn Pools-joodse grootmoeder, zijn Friese moeder en zijn drankzuchtige vader, maar zo eenvoudig ligt dat niet. Ik ken een meisje met een Hongkong-Chinees als vader, een Finse moeder met vallende ziekte, en de achternaam Toon Loen, en toch is dat meisje heel normaal en evenwichtig, altijd even vrolijk en gezellig, op tijd haar tanden poetsend en een goeie baan als secretaresse.

'Het is een mooi plan,' zei ik, 'met wat zwakke plekken. Stel dat het inderdaad zo loopt als jij het voorstelt, dan neem ik aan dat jij uitmaakt wie er vermoord moet worden van de machthebbers. Dat lijkt me een ethisch bezwaar. Een praktische tekortkoming is natuurlijk dat alles wat jij daar uitgebroed hebt zo strafbaar is als de pest. Medeplichtigheid aan moord en zelfmoord; binnen een week staat heel Interpol voor je deur. Maar de voornaamste moeilijkheid lijkt me toch wel het vinden van kandidaten. Hoe denk je daaraan te komen?'

'Eh, daarvan hebben we er maar een nodig, de rest komt wel door de mondreclame. En voor die eersteling had ik eigenlijk op jouw medewerking gerekend. Jij kent misschien wel iemand, of zo.'

'Mondreclame? Als je eerste klant aan jouw pil is overleden, kan hij moeilijk meer doorvertellen hoe goed

het hem bevallen is. En mensen met zelfmoordplannen ken ik niet, alleen mensen die bezig zijn een oud boerderijtje in de polder op te knappen.'

Maar daar vergiste ik me in. Een paar weken later werd er een feestje gegeven door Inge en Lodewijk, een nog jong maar snel verouderend echtpaar dat ik al jaren kende. Aardige mensen, daar niet van, erg hip en snel, aan partnerruil deden ze al *avant la lettre,* enthousiast hun rol spelend als mensen van de in-crowd, maar hun hart was er niet bij. Dat viel op als je met ze alleen was, dan deden ze gewoon.

Ik bedoel, er zijn mensen wie die hele huidige heisasa als vanzelf af gaat, voor wie het een levensvervulling is, die als het ware voor deze tijd geschapen zijn. En dan is het ook echt aardig dat allemaal aan te zien, erin te geloven en nog mee te doen ook als het zo uitkomt. Maar bij Lodewijk en Inge was het zo duidelijk een aangemeten houding dat het soms pijnlijk werd als je het eenmaal in de gaten had. Eigenlijk waren ze bang achter te blijven, speciaal in de wereld van de kunst. Op aankomende kunstenaars en kunstenaressen waren ze gek, die werden altijd bij horden uitgenodigd, maar zodra er van deze groep iemand dreigde te arriveren lag hij of zij er uit. Dat werd niet geaccepteerd. Zolang ze nog op traditionele tochtige zolderkamertjes in volslagen onbekendheid bezig waren met pentekeningen of ondoorgrondelijke plastiekjes, konden ze rekenen op een warm onthaal en hartelijk meegekanker op de hufters die hun werk niet zagen zitten. Een groepstentoonstelling in een achterafgalerie kon er ook nog wel af, maar ze moesten het niet in hun

hoofd halen een beetje naam te maken of, een halsmisdaad, iets te verkopen voor echt geld aan iemand buiten het kringetje. Natuurlijk werden Lodewijk en Inge krachtig geëxploiteerd door deze groep, maar dat hadden ze niet in de gaten, of het kon ze niet schelen.

Misschien kwam dat omdat ze het zelf alle twee net niet gehaald hadden. Lodewijk was chef van de publiciteitsafdeling van een grote rederij; hij kreeg elke maand een bak geld uitgekeerd, maar eigenlijk was dit toch niet waarop hij gerekend had. Zijn ideaal was de beroemde copywriter, free-lance werkend, de man van de geniale inval waarbij iedereen verbluft zweeg. Steeds was hij bezig ontslag te nemen om het te gaan proberen. Toch kwam het daar nooit van. Heel verstandig bleef hij zijn rederij trouw, met zijn medewerkers steeds maar weer sterk op elkaar gelijkende folders met kleurenfoto's ontwerpend voor cruises naar blauwe zonnige zeeën. Wat kan je daar ook voor variatie in brengen? Hij had volkomen de vrije hand, zei hij; de directie wilde alleen drie punten altijd benadrukt zien: het goede eten, de accijnsvrije dranken, en de vele mogelijkheden tot kennismaking met andere mensen. In zijn kantoorjargon heette dat de drieënheid vreten, zuipen en neuken, een wat ruwe benadering van inderdaad de drie enige dingen die je als passagier aan boord van een schip kunt doen, daar had die directie gelijk in.

Bij Inge was het meer het ballet en het pianospel waar de teleurstellingen lagen. Bij het ballet was ze niet verder gekomen dan een keer meespringen in het *corps de ballet* van een bekende groep, en de piano bespeelde ze met grote technische vaardigheid, alleen ontbrak er op

een bijna ongelooflijke manier de uitdrukking in. Ze was zeker niet gevoelloos, integendeel, maar ergens tussen hersens en toetsenbord ging het mis. Ze had de goede smaak zelden te spelen waar anderen bij waren, in tegenstelling tot Lodewijk die vaak flink kon doorzaniken over zijn misbruikte talenten.

Evenwel, ondanks deze tekortkomingen (ga er maar eens aan staan, de eerste steen te werpen) waren het vriendelijke mensen om mee om te gaan; vooral van hun feestjes wisten ze, materieel gezien, veel te maken.

Ook erg aardig was dat ze al vrijwel sinds hun trouwdag bezig waren uit elkaar te gaan. In het begin neem je zo iets ernstig, en wijs je erop dat zo iets toch wel een hele stap is; later wordt het een standaardgrapje om bij het binnentreden van hun woning quasi verwonderd uit te roepen: ‘Wat? Jullie nog steeds bijeen?’ Daarna weet je het wel en begin je onmiddellijk aan andere dingen te denken als ze weer eens hun aanstaande scheiding aankondigen.

Ik vond het een geslaagde bijeenkomst. Dat bleek het achteraf niet te zijn, maar zo iets hangt veel meer af van je eigen stemming dan van de algehele sfeer, vind ik. Op geraffineerde wijze wist ik die avond alle valstrikken van zo'n party te ontlopen, zoals daar zijn: het te veel en te snel drinken, het ruziezoeken met een ergerniswekkend persoon, het op luide toon propageren van een standpunt dat je eigenlijk niet aanhangt, het op obscene manier betasten van de enige vrouw in het gezelschap wier hoofd daar niet naar staat, het op de wc. in slaap vallen, of het belachelijk maken van iemands diepste zieleroerselen.

Dat laatste was juist erg lastig, want de aankomende

kunstenaars, ook nu weer in drommen aanwezig, hadden op een wand een aantal van hun nieuwste produkten gespeld, en niets is verleidelijker dan je voor zo'n uitstalling op te stellen en hoofdschuddend, met een doordringend stemgeluid, de onbenulligheid ervan te gaan ontleden, je daarbij afvragend wat er in jezusnaam ooit van zo'n stelletje zakkewassers moet terechtkomen. Maar nee, alles ging uitstekend. Het jeugdige volkje maakte ik mijn complimenten over hun veelbelovend werk, met de toezegging in de toekomst zeker iets van hen te zullen kopen; vervelende mensen wist ik op meegaande wijze op te vangen, terwijl ik mijn eigen hebbelijkheden bevredigend wist te onderdrukken.

Wel dacht ik zo nu en dan een wat gespannen sfeer te moeten vaststellen, vooral toen Lodewijk op een bepaald ogenblik met een plechtig gezicht alle lege glazen die hij aantrof opnam, zo hoog mogelijk optilde en ze dan losliet, zodat ze op de vloer in scherven vielen. Maar tenslotte waren het zijn eigen glazen en uit de fles valt ook best te drinken, zodat ik geen aanleiding vond me te scharen onder de mensen die Lodewijk op overredende toon toespraken.

Toen het feest ten einde liep wilde ik opstappen, maar Inge nam me apart en vroeg me te blijven tot iedereen weg was; ze wilde me nog even wat vragen. Goed, voor mijn vrienden is me niet gauw iets te veel, al had ik natuurlijk juist toen als een haas moeten wegrennen. Toen iedereen vertrokken was en we te midden van de rommel tegenover elkaar zaten, keek ik rond naar Lodewijk. Ineens viel het me op dat ik hem het laatste uur niet meer gezien had.

‘Waar is Lodewijk?’ vroeg ik, de in het rond staande flessen op hun inhoud onderzoekend.

‘Vertrokken,’ zei Inge, ‘met zijn koffer.’

‘Koffer? Hoe zo? O, nieuwe drank halen zeker. Goed idee.’

‘Nee,’ zei Inge mat, ‘voorgoed verdwenen, naar zijn nieuwe kamer, of zijn nieuwste vriendin, weet ik veel. We hebben de scheiding eindelijk eens doorgezet.’

Langzaam begon het tot me door te dringen dat hier in ernst werd gesproken. Nerveus dronk ik een bodempje whisky uit een fles; hier zat ik als een rat in de val. Wanneer zal het Inge duidelijk worden dat je buitenstaanders nooit lastig moet vallen met je echtscheidingen?

‘Zo zo,’ zei ik nadenkend. ‘Tja! Dus uiteindelijk... Ik dacht eigenlijk... Nou ja, stiff upperlip, niet waar, en moedig opnieuw beginnen.’

‘Dit was onze afscheidsavond. Leuk idee, hè? Een soort tegenhanger van het bruiloftsfeest. Iedereen wist het, behalve jij natuurlijk weer. Hoe jij dat klaarspeelt om nooit wat in de gaten te hebben.’

Ik maakte een verontschuldigend gebaar. De tragiek van de avond was aan me voorbij gegaan; dat viel niet te ontkennen. De vanzelfsprekendheid waarmee mensen aannemen dat je je diepgaand voor hun toestand interesseert.

We praatten zo een kwartiertje, waarbij ik voorzichtig de dingen zei die naar ik dacht van me verwacht werden. Ze had nog gehoopt, zei ze, dat ik nog eens serieus op Lodewijk had kunnen inpraten; hij was zo gesloten, en tegen mij zei hij nog wel eens wat hij werkelijk dacht (‘Jongen, luister, ik heb nooit écht een kans gekregen’).

Maar nee, Lodewijk had zo narrig gedaan, en ik had glimlachend rondgelopen. Hoopte ze dan nog? Nee, eigenlijk niet, of ja, maar tegen beter weten in.

Toen er een stilte viel, bood ik aan met haar naar bed te gaan. Niet het geëigende moment, dat begreep ik wel; het was meer om toch maar iets te zeggen. Want ik begreep nog steeds het doel van dit gesprek niet. Maar Inge had er geen zin in. Ze had in feite nergens meer zin in. Met enige moeite kwam toen het hoge woord eruit. Ze wilde, eerlijk gezegd, een eind aan haar leven maken.

Ik keek haar aan; ze zag er werkelijk wat bleek en lusteloos uit. Ze was een beetje dronken, maar haar woorden klonken overtuigend.

'Je gaat me toch niet vertellen dat je dat doen wilt omdat Lodewijk is weggegaan? Kom nou toch. Dat komt herhaaldelijk voor, hoor. Je kan geen straat doorlopen of je ziet wel ergens een vent met een koffer de deur achter zich dicht slaan. Tot vervelens toe eigenlijk. Een vertrouwd straatbeeld. Dacht je dat al die vrouwen snikkend uit het raam sprongen? Welnee, hoogstens een gat in het plafond. Trouwens, als je je eigen zelfmoord publiekelijk aankondigt, dan ben je het niet echt van plan. Wetenschappelijk vastgesteld.'

'Ach, wat begrijp jij daar nou van? Ik heb geen zin alleen door te gaan. Al die jaren ben ik eigenlijk alleen maar bezig geweest de boedel te redden. En daar komen nog dingen bij waar jij niets van af weet. Wat moet ik daar allemaal nog verder over zeggen. Het gaat er mij niet om jou te overtuigen, begrijp dat goed. Of dacht je dat ik op jou een interessante indruk wilde maken? God nee. Ik wil alleen goeie sterke slaappillen hebben, van

mijn huisdokter krijg ik alleen poeders waar de kat niet eens slaperig van wordt. Ik had gehoord dat jij daar wel aan wist te komen. Kan je mij niet helpen?'

'Hoe kom je daar bij? Misschien heb ik wel eens iets in die geest gezegd, maar ik zeg zoveel. En al had ik ze, dan zou ik ze je nog niet geven. Wees toch wijzer.'

Toen schoten me ineens Barend en zijn plannen voor een zelfmoordsyndicaat te binnen. Dat leek me wel een mooi onderwerp om het gesprek een wat luchtiger inhoud te geven. 'Zeg, je kent Barend toch wel?' vroeg ik. Ja, Barend kende ze heel goed, zei ze glimlachend. Heel typerend, als je met iemand over Barend begint, wordt er strijk en zet wat meewarig gelachen. Goed, ik vertelde Inge uitvoerig over de plannen van Barend, zoals hij me die een paar weken terug had voorgelegd, en Inge bleef heel aandachtig luisteren en lachen.

Achteraf gezien was dit niet zo'n tactische zet, maar hiervoor gelden vele verzachtende omstandigheden: het drankgebruik, mijn ergernis over het feit dat Inge me bij haar zeurige moeilijkheden betrok (in nood leer je je vrienden kennen), maar voornamelijk toch wel omdat ik Inges verlangen naar het verscheiden volstrekt niet ernstig nam. Het wilde er bij mij niet in dat ze zo in de put kon raken door het vertrek van Lodewijk, en die andere moeilijkheden waar ze op gezinspeeld had, dat zou ook wel meevallen. Ze was toch een nog jonge vrouw, leuk om te zien, met een heel redelijk figuur, wat wil je nog meer? In bed lag ze er wat stilletjes bij, dat was waar, hoewel ze er best van hield; waarschijnlijk trad hierbij hetzelfde tekort op als bij haar pianospel. Maar er zijn mannen genoeg te vinden die zo'n dociele houding juist

op prijs stellen.

Nadat ik mijn verhaal beëindigd had en de drankvoorraad alleen nog maar bestond uit een halve fles Campari, een drank die je gedronken moet hebben om te weten waarom je er zo'n afschuw van hebt, vertrok ik, na Inge allerlei bemoedigende dingen te hebben toegeroepen, en met de belofte nog eens gauw langs te komen om haar wat door de zo moeilijke eerste tijd heen te helpen. Dat was ik ook wel van plan, maar kort daarop moest ik voor arbeid naar een andere stad, zodat het er niet van kwam. Toen ik na een tijd weer was teruggekeerd, was ik Inge eigenlijk vergeten, en Lodewijk helemaal. Maar hij mij niet.

Een half jaar later belde Lodewijk me op. Na de verraste begroeting en wat inleidend gebabbel vertelde hij me het doel van zijn telefonische oproep. Kijk, het zat zo. Hij, zijn hele staf, en niet te vergeten zijn directie, waren een beetje uitgekeken op de teksten van hun folders. Alle varianten hadden ze al tot op de bodem uitgeput, en nu wilden ze het eens met anderen proberen, mensen die dit werk nog nooit gedaan hadden en er fris tegenover stonden. Een experiment. Toen had hij aan mij gedacht. Wilde ik er eens tegenaan gaan.

Natuurlijk wilde ik dat niet. Maar toen hij het bedrag noemde dat hier te verdienen viel, alleen al voor het ontwerp zelf, terwijl ze, als ze inderdaad besloten de tekst te gebruiken, hetzelfde bedrag nog eens zouden uitkeren, moest ik wel toegeven, al hoop ik nog eens in de positie te komen verkeren dat ik dergelijke opdrachten met hoongelach kan afwijzen.

‘We laten het helemaal aan jou over hoe je het wilt inkleden,’ zei Lodewijk. ‘Probeer maar iets geks; dat willen we juist. Alleen, er zijn drie punten die absoluut genoemd moeten worden, namelijk...’ ‘Ja,’ onderbrak ik hem, ‘dat weet ik nog. Eten, drinken en naaien. Op zich zelf de meest originele tekst die er te bedenken valt. Waarom proberen jullie dat niet eens? Eat, drink and fuck your way into the Caribbean. Afgestampte boten, ik beloof het je.’ Wat verveeld antwoordde Lodewijk dat, als ik meende leuk te zijn, hij me moest teleurstellen. Elke nieuweling die op zijn afdeling werd ingewerkt bleek dit grapje te debiteren. Nou ja, dat kon ik ook niet weten.

Na het zakelijke gedeelte behandeld te hebben, vroeg ik hoe het met Inge ging, me half hun scheiding herinnerend, maar aannemend dat alles zoals gebruikelijk wel weer in orde zou zijn gekomen. Lodewijk was even stil. ‘Weet je dat dan niet?’ vroeg hij toen.

‘Dat jullie uit elkaar waren, bedoel je? Ja natuurlijk, maar ik dacht ergens gehoord te hebben dat alles weer bijgelegd was.’

‘Nou,’ zei Lodewijk, ‘dat zal dan pas in het hiernamaals kunnen gebeuren, want Inge is dood.’

Dat kwam even aan, en het was mijn beurt om stil te zijn. Naar zijn ademhaling luisterend, kwam me dat hele zelfmoordplan van haar weer voor de geest. Maar dat kon niet; zulke dingen gebeuren niet.

‘Dat meen je niet. Hoe kan dat nou? Wanneer is dat gebeurd? Een ongeluk met haar auto of zo?’

‘Ik begrijp verdomme niet dat je dat niet weet,’ zei Lodewijk kwaad. ‘Ben je naar de maan geweest? Spreek je

nooit met mensen? Moet je luisteren, ik praat hier liever niet over, misschien begrijpt zelfs iemand als jij dat nog wel. Inge is thuis dood aangetroffen; ze was al een paar dagen overleden toen ze werd gevonden. Die lul van een Barend-hoe-heet-ie-ook-weer kwam langs, en die is door de tuin achter naar binnen gekomen toen er niet open werd gedaan.'

'Ja maar, hoe heeft ze...'

'Vergif. Waar ze dat vandaan had mag Joost weten. Maar ik hou erover op, als je meer wilt horen vraag je het maar aan een ander. Ik heb een geweldige rottijd gehad, misschien kan je je dat voorstellen. Het idee dat ze misschien om mij... Hoewel, ze was altijd wat zwaarmoedig, al liet ze dat nooit merken. Trouwens, de politie dacht nog dat ik het gedaan had. Nog in voorarrest gezeten en alles, God bewaar me. Nou, dat weet je dan weer. En zet een beetje haast achter die tekst, als je wilt. Gegroet.'

Ik ben onmiddellijk naar Barend gegaan. Die trof ik thuis, luisterend naar het Magnificat van Bach. Hij zette de plaat zelf stil toen ik tegenover hem ging zitten. Een koude, machteloze woede kroop in me naar boven; bedrogen was ik door het decor waar ik in leefde. Net als je denkt dat je veilig bent ingekapseld tegen die drukke mensen die al maar plannen maken en ergens heen willen, komt er door onvermoede kieren en gaten de betrokkenheid toch weer doorsijpelen. Je wordt opgeofferd, en op jouw beurt offer je de anderen op, of je wilt of niet.

'Barend,' zei ik, 'nou eens geen ontwijkend geoude-

hoer, maar alleen de feiten. Wat is er gebeurd tussen jou en Inge? En praat gewoon, zonder dat aanstellerige geaarzel en gedraai, want ik ben in staat je je hele vervuilde huis door te slaan, al had je twintig van die klerehonden.'

Barend was bang; hij moest mijn komst verwacht hebben. Toen hij begon, sprak hij vlug en zonder gehakkel.

'Een tijdje nadat ik jou die zelfmoordtheorieën van mij had verteld, kwam Inge naar me toe. Ze wilde eruit stappen; Lodewijk was weg en zo. Jij had haar van mij verteld, en nou wilde ze een pil hebben. Maar ik was al van dat hele plan afgestapt. Luister, je hebt van die plannen, daar loop je mee rond; misschien zijn ze een beetje fantastisch, goed, maar ze lijken te kloppen en uitvoerbaar. Je moet ze toetsen door ze aan iemand te vertellen. Onder dat vertellen door merk je dan meestal zelf wel wat er fout aan is. Ik heb dat plan met opzet aan jou verteld, omdat ik van tevoren wist hoe jij er tegenover zou staan. Ik ben heus niet zo gek als jij misschien denkt. Jij hebt een zekere nuchterheid, die ik zelf niet zou willen hebben, maar die ik gewoon gebruikt heb om me zelf een beter inzicht in mijn plan te geven. Toen kwam Inge, en die nam dat alles ernstig op, die begon weer helemaal opnieuw; ze vond het een prachtig idee waarvoor ze zich als eerste aanbood. Ik werd zelf eigenlijk weer meegesleept, tot ik in de gaten kreeg dat ze precies was als iedereen. Ze dacht ook dat ik een halve gek was. Ze wilde die pil hebben, en ze dacht die alleen te kunnen krijgen door zogenaamd met me mee te werken in dat plan om machthebbers te vermoorden. Ze zou het doen, zei ze, ik had maar te zeggen wie ik had uitgezocht, maar al die

tijd was ze dat helemaal niet van plan. Toen dat tot me doordrong, dat ze me zat te bedonderen, werd ik kwaad. Wat denken die mensen eigenlijk wel? Ik heb haar precies verteld wat ik dacht. Als ze gewoon bij me was gekomen, alles had uitgelegd over haar toestand en zo, dan had ze zonder meer een pil van me kunnen krijgen. Want daar ben ik nog steeds van overtuigd, ik bedoel dat je die mensen moet helpen als ze het werkelijk menen. Misschien was het wel strafbaar geweest, maar hoe hadden ze er ooit achter kunnen komen?'

Hij duwde een hond weg die hem in zijn gezicht wilde likken.

'Nou, toen ik weigerde haar die pil te geven, en ze begreep dat ik haar doorhad, ging ze anders doen. Huilen, zeggen dat ik gelijk had, dat ze het ook niet kon helpen. Toen ze een beetje bijgekomen was, hebben we nog een hele tijd zitten praten, eigenlijk gewoon alsof ze zo maar voor de aardigheid op bezoek was gekomen. Ze vroeg nog of ik die pillen werkelijk had, en of ze ze eens mocht zien. Ik had er drie, die heb ik haar dom genoeg laten zien en weer weggeborgen. Na een tijdje ging ze gekalmeerd weg, en dat was het dan, dacht ik. Maar na een paar dagen kijk ik weer in dat doosje, en het was leeg. Ze moet heel precies gekeken hebben waar ik het wegstopte nadat ik het haar had laten zien, en ze weggepakt hebben toen ik in de keuken koffie aan het zetten was. Ik ben direct naar haar huis gegaan, maar ze deed niet open. Toen ben ik door dat poortje over de binnenplaats en haar achtertuin naar binnen gegaan; de keukendeur had ze niet afgesloten. En daar lag ze, in de slaapkamer, op het bed. Ze had op de nachtkastjes aan weerskanten

zwarte kaarsen neergezet; dat kon ik zien, ze waren wel opgebrand maar er blijft altijd wat van over. Waarschijnlijk is ze gaan liggen, heeft de kaarsen aangestoken en die pillen ingenomen. Dat is het hele verhaal.'

'Hoe lag ze erbij?'

'Een beetje gekronkeld en verdraaid; ze heeft het waarschijnlijk nog flink benauwd gehad voor ze weg was.'

'Wat zat er dan in die pillen?'

'Ja, eigenlijk waren het geen pillen, maar capsules. Cyaankali, dat was het. Een er van zou al meer dan genoeg geweest zijn.'

'Wel godverdomme! Dus je had niet eens van die wonderpillen. Dat was weer eens fantasie van je.'

'Niet helemaal. Daar kon ik wel aankomen, maar omdat ik het hele plan al had opgegeven heb ik daar verder geen moeite voor gedaan. Maar cyaankali geeft ook maar een heel korte doodsstrijd.'

'Heb je dat hele verhaal ook tegen Lodewijk verteld?'

'Nee, wat zou dat voor zin gehad hebben? Ik voel me niet schuldig, maar je weet nooit hoe iemand op zo iets reageert. Het is nou eenmaal gebeurd.'

'Maar heeft niemand zich dan afgevraagd waarom jij zo nodig dat huis moest binnendringen nadat er niet werd opengedaan? Dat is toch verdacht? Wat kwam je daar nou helemaal? Tegen de politie kan je dat misschien aannemelijk maken, maar Lodewijk moet zich dat toch afgevraagd hebben?'

'Dat schoot me ook te binnen toen ik zo naar haar stond te kijken. Ik kon niet meer weglopen zonder de politie te waarschuwen; waarschijnlijk hadden de buren me

naar binnen zien gaan. Toen heb ik de bel stukgetrokken; je weet wel, ze hadden zo'n ouderwetse klepelbel met een touw die ze op de markt gekocht hadden. Ik kon dus zeggen dat ik de bel niet had horen overgaan en het toen maar achter had geprobeerd. Het lag voor de hand dat ze die bel zelf had stukgetrokken om niet gestoord te worden.'

Een lange tijd zaten we tegenover elkaar. Mijn woede was weggezakt. Inge. Ik herhaalde die naam een paar keer in gedachten, tot het een klank geworden was die me niets meer zei. Haar beeld kwam me voor de geest, maar ook dat viel steeds moeilijker te grijpen. Hoe men verdwijnt.

'In ieder geval,' zei ik, 'is je doel toch nog bereikt. De wereldbevolking is met een persoon verminderd. En nog wel met een vrouw die nu geen kinderen meer kan krijgen. Dat scheelt weer duizenden nakomelingen.'

'Als je denkt dat ik me verwijten maak heb je het mis. En dat hoef jij ook niet te doen, al was het natuurlijk geweldig stom van je. Dat moet mij nodig een ouwehoer noemen. Wie gaat zo iets nou vertellen tegen iemand die zelfmoord wil plegen. Maar als ze die capsules niet had kunnen pakken, had ze er wel iets anders op gevonden. En Lodewijk heeft ook geen directe schuld, want die had ze nooit iets verteld van haar plannen; dat heeft ze me gezegd.'

'Misschien is dat wel zo. Maar we hebben haar ook niet geholpen.'

'Wat valt er dan te helpen?'

Dat was waar, er viel niets te helpen. Je zou je alleen in een nog dikkere bepantsering kunnen hullen. En ieder-

een was daar al druk mee bezig, leek me.

‘Goed, Barend, ik ga. En je moest maar niet meer bij me langs komen.’

‘Dat was ik ook niet van plan.’

‘Nou, het beste dan maar met de zangvereniging.’

‘Ach, sterf jij.’

Ik heb werkelijk nog geprobeerd een tekst te maken voor Lodewijks folders. Na een half uur naar een wit vel papier gestaard te hebben zonder dat er een frisse en baanbrekende woordcombinatie op verscheen, hield ik ermee op. Na een wandeling in de voorjaarszon ging ik een reisbureau binnen, verzamelde daar wat folders met cruiseteksten, en fabriceerde er thuis een uittreksel van dat ik instuurde, met een nota voor het toegezegde bedrag. Na maanden wachten en drie keer opbellen werd het geld eindelijk op mijn giro gestort.

Lyme Regis: een souvenir

Jaren geleden werd in mijn woonplaats een congres gehouden van souvenirfabrikanten en -handelaren, met bijbehorende publieke tentoonstelling. Daar viel wat te leren, leek me.

Rondwandelend tussen de stands zag ik in een zijzaaltje een receptie bezig en stapte er binnen. In die tijd was dat mijn gewoonte. Gratis eten en drinken, je schudt hier en daar ernstig een paar handen en verder zie je maar.

Die bijeenkomst was bijzonder geanimeerd. Mensen uit alle delen van de aardbol, buffetten met gulle hand verzorgd. Na me verzadigd te hebben verplaatste ik me als toevallig, een glas in de hand, naar de omgeving van een alleenstaande vrouw en botste beheerst tegen haar op. Zo maakte ik, in aansluiting op de verontschuldigingen, kennis met Ann, Engelse uit Lyme Regis. Toen ik al allerlei dingen in mijn hoofd had gehaald, voegde zich ineens een licht aangeschoten heer bij ons, die verklaarde haar echtgenoot te zijn. Een flinke tegenvaller, maar zodra zijn bestaan eenmaal onverbiddelijk vaststond verzoende ik me ermee. Zijn gewoonte om voortdurend glazen aan te slepen was hierbij een grote steun. Lesley heette hij, uiteraard groothandelaar in souvenirs.

Toen de receptie begon te verlopen wilden ze de stad nog in. Daar dronken en aten we nog wat; ik leidde ze rond in de hoerebuurt die ze zo graag wilden zien, en laat in de avond scheidden we als dikke vrienden. Een half jaar later waren ze weer voor zaken hier; we herhaalden de uitgaansavond, en zo kwam bij het afscheid onvermijdelijk het ogenblik waarop ze zeiden dat, mocht ik eens in de buurt van Lyme Regis komen, mij daar een hartelijk welkom zou wachten. Een verblijf van een

week leek hun wel het minimum. Ik dankte voor dit aanbod en borg de informatie in mijn achterhoofd. Ze gaven de indruk het te menen. Dat heeft ze heel wat narigheid bespaard, want gedachteloos uitgekraamde uitnodigingen moeten meedogenloos worden aangenomen, vind ik, om de onbeschoftheid ervan af te straffen. Vraagt iemand je eens langs te komen terwijl dit duidelijk niet wordt gemeend, gá dan ook langs, en goed ook. Blijf zo lang mogelijk, desnoods tot je eruit gegooid wordt, eet en drink alles wat binnen handbereik komt met veel gesmak en geslurp op, probeer opdringerig en voor iedereen zichtbaar de gastvrouw te verleiden, en verniel per ongeluk ten minste één voorwerp dat al generaties in de familie is. Dat zal ze leren.

We schreven elkaar af en toe, en elke Kerstmis krijg ik nog steeds zo'n kleurige opzetkaart met originele heilwens, die je op de schoorsteen moet zetten te midden van tientallen andere, om te bewijzen hoe populair je bent. Ik stuur nooit een kaart terug, maar sta nu eenmaal op hun lijst van adressanten; tot mijn of hun dood toe zal ik ze blijven ontvangen.

Een jaar daarna vatte ik het plan op, een wereldreis te maken. Ik stelde me voor, mijn weg al werkend, bedelend of stelend te vinden. Gevaren had ik nog nooit, al was ik door mijn bezit van een monsterboekje wel officieel zeeman. Mijn bedoeling was te monsteren op wilde-vaartboten voor interessante reizen. Waar het me beviel zou ik afstappen. Als ik de wereld maar rondkwam. Tegenwoordig sta ik vervreemd tegen dit streven van weleer aan te kijken.

Het is me niet gelukt. De boten met aantrekkelijke reisroutes bleken geen behoefte aan een ongeschoolde kracht te hebben. De schepen waarop ik dan maar aanmonsterde, brachten mij in vervelende, sombere uithoeken van de wereldhandel. Het leven en werken aan boord beviel me ook maar matig. Daarbij moest ik gelaten van mijn medezeelieden verhalen aanhoren over cruisereizen die ze gemaakt hadden, hoe ze werkelijk overal waren geweest, welke geweldige bedragen aan fooien ze hadden ontvangen van rijke Amerikanen, hoe ze aanhoudend door zich vervelende en ook weer schatrijke weduwen in bed waren getrokken. Als ik na een reisje wat geld overhad, ging ik maar een eind liften om eens wat anders te zien dan een grauwe zee en rommelige havenkaden. Van bedelen en stelen kwam weinig.

Op een dag aangeland in Narvik kon ik direct een ertsboot krijgen naar King's Lynn, in Engeland. Ook daar wilde ik niet heen, maar ik had geen keus. Mijn geld was op, en al zou ik weinig verdienen, je kan aan boord tenminste net zo veel eten als je wilt. Noorse boot, veel vis op tafel, dat mocht ik wel.

In King's Lynn regende het. Terwijl de boot aan het lossen was kreeg ik geweldig pijnlijke scheuten in mijn onderbuik. Automatisch denk je dan aan je blindedarm. De dokter waar ik kreunend binnen wankelde wist niet zeker wat ik had en vond het raadzaam mij in een ziekenhuis te laten opnemen. Na een dag in het ziekenhuis was die pijn weg. Ze hebben foto's genomen, peinzend en kinstrijkend naar mijn liezen staan staren, maar ze konden toch echt niets vinden. Te veel vis gegeten waarschijnlijk. Een van de dokters, een vinnig, roodharig kereltje,

wilde me nog wel opensnijden, maar werd daar gelukkig door anderen van afgehouden. Twee dagen later werd ik als genezen ontslagen. Mijn boot was intussen al vertrokken.

Daar stond ik in King's Lynn, in de regen, goed doorvoed, schoon en uitgerust, maar wel zo geil als een pakje boter. De twee zeereizen die ik achter de rug had, met een niet noemenswaardig oponthoud in Narvik, hadden daarvoor de basis gelegd, en drie dagen in dat ziekenhuis hadden de rest gedaan. Je ligt daar maar niets te doen en je op te winden, terwijl jonge verpleegsters in allerlei afmetingen langs je bed draven. En ze weten heel goed wat je daar, al kijkend, ligt te denken.

De gedachte aan Ann kwam als vanzelf in me op. Ze had altijd de indruk gewekt dat overspel haar niet onwelkom zou zijn, als de omstandigheden gunstig waren. Een weekje daar in huis zou alle gelegenheid bieden. Een gezellig, kosteloos verblijf, lichamelijke bevrediging, luieren aan het strand, het kon er allemaal in zitten. En ik zou de rust krijgen om na te denken over mijn volgende stappen in het kader van mijn nog steeds niet op gang gekomen wereldreis. Kwam mijn bezoek niet gelegen, dan zouden we wel weer verder zien.

Na dit alles te hebben overwogen, verzond ik een kaartje naar Ann waarin ik mijn komst meldde, monsterde af bij de rederijagent, ontving de achterstallige gage, en stelde me op aan de weg naar het zuiden.

Een Engels echtpaar, vrolijk een paar dagen op stap in het buitenland, is wat anders dan hetzelfde echtpaar in eigen woning. Een andere onvoorziene omstandigheid

was dat daar veel meer mensen in huis waren dan ik had verondersteld. Buiten Ann en Lesley waren er nog een grootmoeder, twee kinderen (een jongen van twaalf en een meisje van zeven, een mongooltje), een huishoudster van een jaar of vijftig die zich werkelijk kapot werkte, eten kookte, het huis schoonhield en de grootmoeder en het mongooltje achterna liep. Bij het huis hielden ze nog een winkel in souvenirs en schrijfwaren, die geheel gedreven werd door Helen, een opgewekt meisje uit Wales. Dat meisje liep ook voortdurend in het huis heen en weer als er geen klanten waren, voornamelijk koppen thee slurpend. Ik had een flinke tijd nodig om op dit onrustige geheel enige kijk te krijgen. Van het bestaan van de zoon had ik kunnen weten; dat hadden ze me eens verteld of geschreven. Maar de rest, ook de winkel, hadden ze verzwegen, en het werd me al gauw duidelijk waarom. Zoals me wel meer dingen duidelijk werden.

Hoewel door Ann met beheerste vreugde binnengehaald, maakte ik door mijn onwetendheid met de omstandigheden een wat ongelukkige entree. Die grootmoeder was wat in de war. Je moest haar aanwezigheid volkomen negeren; alleen dan was je gevrijwaard van haar attenties. Zodra je iets tegen haar zei, barstte ze los in een stortvloed van onverstaanbare verhalen, je daarbij rukkerig aan een mouw vasthoudend. Had je haar eenmaal aangesproken, dan vergat ze dat niet en stortte zich iedere keer als ze je zag op je. Ze werd een plaag van de eerste grootte, maar alles was te vermijden geweest als men mij tijdig had ingelicht. Nu kwam ik daar binnen, begroette iedereen hartelijk en dus ook Granny, beleefd naar haar gezondheid informerend en aandachtig luiste-

rend naar haar antwoord. Iedereen zat er bevroren bij; ze wisten dat ik een verloren mens was. Kortom, Granny is die week, alle keren dat ze de kans kreeg, niet van mijn zijde geweken, trekkend aan mijn kleren en mij haar klanken toestotend met een los zittend kunstgebit. De enige verlichting kwam als zij sliep, en dat deed ze op de vreemdste uren; haar slaapritme was ook al gestoord. De kamer waar ik verbleef was op de eerste verdieping, naast de hare, zodat ik, om de badkamer met de wc. te bereiken, langs haar deur moest. Hoe zacht ik daar ook langs sloop, ze scheen radar te hebben, want altijd rukte ze dan die deur open en werd ik letterlijk besprongen. Dat sluipen hielp dus niet. Na het twee keer ondergaan te hebben, veranderde ik mijn tactiek van sluipen in sprinten. Met drie snelle sprongen was ik in de badkamer, die ik achter me afsloot. Stond ze me bij mijn terugkeer op te wachten, dan wende ik me aan, het fragiele mensje stevig beet te pakken en zacht sissend in haar kamer terug te duwen, om dan met een sprong mijn kamer weer te bereiken en de sleutel om te draaien. Dit alles moest geluidloos gebeuren, want het was mogelijk dat Ann een ruwe hantering van haar moeder niet op prijs zou stellen. Gelukkig kreeg ze elke dag een pil waar ze tijdelijk wat rustiger van werd. 's Avonds sliep ze meestal, maar 's nachts liep ze altijd door het huis te dwalen, aan afgesloten deuren rammelend.

Bij de afweerslag tegen de grootmoeder moest ik vooral letten op het zoontje John, die de gewoonte had zich verdekt op te stellen om mijn gangen na te gaan. John was tot in het karikaturale een verwaten, dom en misselijk Engels schoolknaapje, die ik graag eens een paar

flinke oplazers had gegeven. Na hem meegemaakt te hebben kan ik me goed voorstellen waarom Engelse scholen zolang aan zware lijfstraffen hebben vastgehouden, en ze nu weer willen invoeren. Hij zat altijd met iets neerbuigends te kijken naar alles wat ik deed, daarbij bedekt hatelijke opmerkingen makend. Een soort geestelijke chantage, want hij veronderstelde natuurlijk dat ik, als gast, hem verdraagzaam tegemoet zou treden. En terecht, ik wilde niets doen om Ann tegen mij in te nemen. Het was een opluchting toen hij na twee dagen werd afgehaald door een autobus, gevuld met vergelijkbare klieren, om enige weken te gaan doorbrengen in een soort padvinderachtig vakantiekamp.

Zowel over de grootmoeder als over het mongooltje werd nooit iets gezegd. Men deed of ze er niet waren. Dat was vooral pijnlijk wat het mongooltje betrof. Niemand krijgt graag zo iets, dat begrijp ik best, maar als zo'n wezen er toch komt, heb je het maar te aanvaarden. Zo'n kind eist veel meer zorg en aandacht dan een normaal kind; dat is toch duidelijk. Hier werd dat mongooltje niet alleen doodgezwegen, maar ook onverzorgd gelaten. De enige die ernaar omkeek was de huishoudster, en dat alleen als ze tijd had. Als het kind omviel waar ze bij stonden, zetten ze het wel overeind, maar in doodse stilte zonder uitdrukking op hun gezicht. Die hele week is er niet één woord over dat kind gevallen.

Groot verdriet deed ik Ann en Lesley door een onvoldoende reactie op de eerste avond, toen wij gedrieën naar de onvermijdelijke televisie zaten te kijken. Na een korte stilte zei Ann plotseling stralend dat John was aangenomen in Harrow. Dit najaar zou hij erheen gaan.

Nu wist ik dat Harrow tot de belangrijkste Engelse public schools behoorde. Met zo'n school achter de rug is je kostje gekocht, althans in Engeland. Mijn indruk is altijd geweest dat het nogal vervelende instellingen zijn, en ik gunde John zijn rottige kostschool van harte.

Toen Ann mij daar zonder inleiding die mededeling deed, had ik me natuurlijk blij verrast moeten tonen, hen uitbundig moeten feliciteren, moeten opspringen uit mijn stoel, het gelaat vol bewondering en ongeloof. Maar ik wist er weinig op te zeggen. Ik zag wel dat het die mensen veel deed, maar ik kon mij, alle consequenties van deze inschrijving niet onmiddellijk overziend, niet opzwepen tot het enthousiasme dat van me werd verwacht. Zo viel die mededeling enigszins plat, en dat werd me duidelijk kwalijk genomen.

Pas een paar dagen later heb ik, na alles zo eens aangekeken en beluisterd te hebben, begrepen waar hem de kneep zat. Dat de Engelse samenleving scherp verdeeld is in klassen wist ik, maar ik had Ann en Lesley nooit met die flauwe kul in verband gebracht. Nu bleek dat ze zich er juist intens mee bezighielden. Ze hadden het niet getroffen met hun kinderen, meende ik, maar dat zag ik verkeerd; die John was juist hun grootste trots. Het scheen geweldig veel moeite gekost te hebben, John op een school als Harrow te krijgen. Ze nemen niet zo maar iedereen aan; daar zijn lange wachtlijsten voor; je moet een titel hebben, invloedrijke connecties, of stinkend rijk zijn. In dat licht bezien was de inschrijving van John een groot en diep doorwerkend succes. Ann en Lesley waren, ondanks hun welstand, niet tevreden met de klasse waartoe zij door hun medeburgers werden gerekend.

Maar nu John naar Harow zou gaan werd alles anders. Automatisch stegen ze nu enige treden op de ladder van het maatschappelijke aanzien; door achteloos te laten vallen op welke school hun zoon zat, zouden er voor hen in zaken en privé-leven deuren opengaan die nu nog gesloten waren. Dat dit alles hun handen vol geld zou kosten was onbelangrijk, en dat John, een volbloed ellendeling, maar toch nog een kind waar van alles aan te doen viel, onherstelbaar zou worden kromgetrokken viel buiten hun gezichtsveld.

Die Lesley viel trouwens in meer opzichten tegen. Ik kende hem als een vrolijke potverteerder, altijd een grapje bij de hand en snel met het glas. Maar hier was hij uitsluitend verdiept in zijn werk, het verkwanselen van nutteloze voorwerpen voor veel meer dan ze waard waren. Zo te horen marcheerden de zaken goed.

Hij heeft me herhaalde malen uitgelegd hoe het zat met die souvenirhandel, misschien bang dat ik zijn zaak als een gewoon handeltje zou beschouwen. Eigenlijk deed ik dat ook, zonder er verder bij stil te staan. Handel is handel; om welk artikel het gaat maakt weinig uit. Niet bijzonder eervol maar toch ook niet eerloos. Gewoon geld verdienen.

Ik zei dat niet tegen Lesley; ik zag wel dat mijn mening, of wat het dan ook was, verkeerd zou vallen. Hij was er steeds op uit, zijn werk te omgeven met een stralenkrans van eerbaarheid, die de handel nu eenmaal niet bezit. Zo probeerde hij me uit te leggen dat er een groot verschil bestond tussen het fabriceren en het verhandelen van souvenirs. Het fabriceren was niets, dat kon iedereen, maar de verkoop in een groothandel als de

zijne, daar kwam het op aan. Ook moest ik niet te min denken over souvenirs. De laatste jaren was het inzicht doorgebroken dat men het souvenir niet moest zien als een prullig artikel, slechts gekocht door armen van geest, maar veeleer als een kunstvoorwerp van blijvende waarde. Steeds meer ging men over tot inkoop bij kleine werkplaatsen, waar alles degelijk en kunstzinnig, in overgeleverde tradities, met de hand werd vervaardigd. En die winkel, dat was geen instelling om geld te verdienen; integendeel, hij legde er op toe. Hij hield die alleen aan om bepaalde artikelen uit te proberen. Werkelijk hartelijk lachen moest hij om mijn mogelijke veronderstelling dat hij, Lesley, een ordinaire winkelier zou zijn. Men moest, suggereerde hij, hem eerder zien als een kunstzinnig ingesteld man, bezig met het verheffen van de smaak der mensheid. Het geld dat hij daarmee terloops verdiende incasseerde hij eigenlijk met tegenzin.

Bovendien had hij de irriterende gewoonte om, als hij uit zijn stoel opstond, halverwege dit omhoogrijzen te vergeten wat hij eigenlijk wilde gaan doen. Hij bleef dan met een nadenkend gezicht en gebogen knieën, de handen nog op de leuning, in de lucht zweven, alsof hij boven een wc.-pot hing die te smerig was om op te gaan zitten.

Autorijden kon hij ook al niet. Dat merkte ik wel op de zondag toen wij met z'n drieën een rit in de omgeving maakten. Ze wilden mij de verschillende hoogtepunten in natuurschoon en oude architectuur laten zien, maar daarvoor moet je niet in een auto gaan zitten. Je zit te laag en je bent overal te snel voorbij. Maar wat er nog te zien viel ontging me; ik had te veel mijn aandacht bij

het rijden van Lesley. Niet dat hij uitgesproken verkeerde dingen deed, maar hij maakte een onzekere indruk achter het stuur, zo van alles gaat goed als er maar niets onverwachts gebeurt.

Iets van de oude sfeer kwam wel terug als we 's avonds even naar de pub gingen, Lesley een paar glazen onder zijn bleke snor had gegoten en Ann giechelend dubbelzinnige dingen begon te zeggen. Hinderlijk was wel dat ik absoluut niets mocht betalen, waarschijnlijk ook een statuskwestie. Het kwam me wel goed uit, maar een enkel rondje had ik toch wel willen geven. En altijd weer was, juist als het echt aardig begon te worden, alles met een klap afgelopen. De pub sloot prompt om tien uur; Lesley liep dan als een haas naar huis, Ann en mij meeslepend, want hij was hier thuis een voorstander van vroeg slapen en vroeg op. Dan lag ik weer in mijn kamer op bed, lezend in het enige boek dat daar in huis te vinden was, merkwaardig genoeg *English Battles and Sieges in the Peninsula* van Lieut.-Gen. Sir William Napier, K.C.B. Een fraai werk, de verwonding of dood van elke officier, met naam en titel erbij, nauwkeurig beschrijvend. Het sneuvelen van het gewone voetvolk werd met een paar korte regeltjes afgedaan, waarschijnlijk omdat ze zich na de verovering van een stad overgaven aan plundering, brandstichting en verkrachting, een neiging waartegen de officieren machteloos stonden.

Of ik las weer de spreuken op het in een sierlijke rand gevatte wandbord, zonder twijfel afkomstig uit Lesley's magazijnen, waarvan de eerste luidde: *The wisest and best of us can but leave a memory. Look to it that the memory you leave has more of the sweetness and frag-*

rance of an honest mind than of the sourness and mildew of a loud repute.

Op de eerste avond van mijn verblijf had ik het bordje omgedraaid om tegen de lege achterkant aan te kijken. Tot mijn verrassing stond hierop ook nog een spreuk, in een wat groter lettertype: *You are not guilty because you are ignorant, but you are guilty when you resign yourself to ignorance.* MAZZINI.

Ik dacht te begrijpen, waarom Ann en Lesley deze tekst maar liever naar de muur gedraaid hadden. Hoewel, het kan ook toeval geweest zijn; je moet niet overal wat achter zoeken.

Overdag, als er in huis toch niets te beleven viel, ging ik veel wandelen, vaak langs de zee. Zwemmen was onmogelijk door de grote velden slijmerig zeewier die op het strand toe dreven. Dat kwam door de wind zei men; als de wind maar draaide, zou je eens zien wat een helder watertje.

Het meest opvallende aan het gedrag van Ann was dat ze niets uitvoerde, behalve 's morgens het ontbijt klaarmaken. Dat moest ze wel, dan was de huishoudster er nog niet. Verder liep ze wat heen en weer, ging ergens een visite afleggen of zat mooi te wezen op de bank voor de televisie. Dartel was ze genoeg. Ze keek je niet gewoon aan maar wierp duistere, veelbelovende blikken, en altijd had ze onder een gesprek wat kleren glad te strijken in de buurt van haar borsten, heupen of dijen, zodat je daar wel naar moest kijken, als je dat al niet hebberig loerend deed.

Toch liep de zo gemakkelijk lijkende verleiding op

niets uit. Nadat ik drie dagen de gang van zaken scherp in het oog had gehouden, kwam eindelijk de geschikte gelegenheid - John naar zijn concentratiekamp, Lesley op kantoor, grootmoeder slapend, huishoudster en Helen vrije middag, en mongooltje onzichtbaar. Ik schonk twee glazen sherry in, zette deze op de lage tafel naast de bank, schakelde de televisie uit en ging dicht naast Ann zitten, op een manier die zelfs een in het klooster opgegroeide non niet had kunnen misverstaan. Ik bracht een dronk uit op de liefde in het algemeen. Daar deed Ann nog wel aan mee, maar toen ik trillend van geilheid mijn arm om haar heen sloeg en haar probeerde te zoenen, tegelijk een borst omvattend, stootte ik lelijk mijn neus. Er kwam niets van in. Ze bleef kalm en vriendelijk, ze begreep het allemaal wel, maar hoe had ik ooit kunnen denken dat zij zich tot zo iets zou lenen? Bezat ik dan geen enkele respect voor haar huwelijk, om nog maar niet te spreken over de gastvrijheid? En waarom moest een prettige, vriendschappelijke omgang toch altijd door lichamelijkheden worden ontsierd? Dit was werkelijk een diepe teleurstelling voor haar, die ze even moest verwerken. Maar goed, ze zou sportief blijven. Als ik beloofde alle gekke dingen uit mijn hoofd te zetten, zou ze net doen of er niets was gebeurd, want eerlijk, ondanks alles mocht ze me graag. Beloofde ik dat? Ja, dat beloofde ik, innerlijk vloekend. Dus dat was haar spelletje, de losse juffrouw uithangen, en als iemand er dan op inging, verontwaardigd opspringen en een preek houden. Had ik daarvoor die grootmoeder en John verdragen en me glimlachend heengeworsteld door de grijze hompen gekookt schapevlees die steeds maar weer op

tafel kwamen? Ter plaatse besloot ik van Operatie-Ann over te schakelen op Operatie-Helen.

Want al bij de eerste kennismaking had ik gemerkt dat ik goed viel bij Helen. Ze lachte bij voorbeeld veel te hard om mijn grapjes; zo leuk waren die nou ook weer niet. Ik was er niet op ingegaan om Ann niet te ontstemmen, maar had haar onmiddellijk geplaatst als eerste reserve. Een schoonheid was Helen niet, maar toch ook niet stuitend lelijk. Een onopvallend meisje, en vergis je niet in onopvallende meisjes.

Het was weer wachten op de goede gelegenheid. Dat lag iets moeilijker, want er was altijd nog die winkel waar onverwacht klanten konden binnenkomen. In afwachting ervan gaf ik Helen mijn volle aandacht, keek haar langdurig en broeierig aan, en kwam aan haar voortdurende hunkering naar thee tegemoet door af en toe eens een grote mok met dit vocht naar de winkel te dragen en wat te babbelen. Twee dagen na het incident met Ann kwam de kans, toen iedereen sliep of boodschappen was gaan doen, en ook Ann vertrok om een vriendin te bezoeken. Met een droge mond en een zweverige maag haastte ik me naar de winkel. Het plan was, te beginnen met een inleidend gesprek met het doel achter haar opvattingen inzake de paring te komen; ik had weinig zin voor de tweede keer een botte weigering te moeten incasseren. Maar toen ik voor haar stond wist ik niet anders te doen dan haar beet te grijpen en te zoenen. Dat viel in goede aarde. Na vijf minuten verhit geworstel liet ik haar los, holde naar de winkeldeur, deed de knip erop en draaide het ‘Open’ bordje met de ‘Closed’ kant naar buiten. Verder liep alles vanzelf; waar-

schijnlijk had ook zij het leeglopen van het huis geobserveerd. Met een volledig begrip waar het om ging liep ze met me mee de woonkamer in, waar we ons op de bank lieten zakken. Het waren bevrijdende ogenblikken. Toen Helen klaarkwam stootte ze een korte blafhoest uit, waar ik wel even van opkeek. Een toeval, dacht ik nog, een kikker in haar keel van ontroering, volkomen begrijpelijk. Maar toen we gezamenlijk voor de tweede maal het orgasme bereikten, was daar weer die blafhoest. Niet hinderlijk, zelfs wel opwindend, maar het leek me voor een toekomstig echtgenoot toch een punt om op den duur over te vallen. Eerst vind je zo iets leuk, dan gaat het wennen, en ten slotte heb je het wel gehoord. Je vraagt geërgerd of dat nou werkelijk moet, dat gekef. Dan gaat zij proberen die blafhoest in te houden, terwijl jij er argwanend op ligt te wachten, en zo raakt de aardigheid er af.

Eindelijk de laatste dag, tot aller tevredenheid. Hoewel ik me bij de lunch voornamelijk met Helen bezighield, dacht ik toch zijdelings bij Ann een zekere geheimzinnig-doenerij te constateren. Toen ik na het eten aankondigde, voor het laatst een flinke wandeling te willen maken, drukte Ann mij op het hart, toch vooral vóór drieën terug te zijn. Op mijn vraag waarom ging ze nog geheimzinniger kijken. Daar broeide wat, dat was nu wel zeker. Het stond me niet aan; ik had die laatste avond in alle rust willen doorbrengen. Alles wat daar buiten zou vallen droeg de mogelijkheid tot verschrikking in zich.

Om half drie liep ik het huis weer binnen via de winkel, waar ik Helen in haar kantoortje, een uitgebroken

bergruimte, nog even heftig tegen de muur op drukte. Ze vond het werkelijk jammer dat ik wegging, en onwillekeurig doet zo iets je goed.

In de kamer zat Lesley, vroeg thuisgekomen van kantoor. Ik vroeg maar niets meer; ik zou mijn veroordeling wel te horen krijgen. Jolig schonk hij de sherry in, en nadat we gezeten waren, de wijn treurig fonkelend in de glazen, vertelde hij mij de plannen. Een musical zou het worden, die avond, in Londen, met een hapje vooraf in een Italiaans restaurantje. Die musical liep al een half jaar, en het was bijna onmogelijk erin te komen. Hoe had hij geloerd op een kans, zich kaartjes te verschaffen om Ann eens uit de sleur van het huishouden te halen, en kijk, nu was het hem eindelijk gelukt, en wel precies op het ogenblik dat ik er was, zodat ik ook mee kon gaan. Ann, uitgelaten van vreugde, stond zich nu om te kleden en als ze klaar was zouden we vertrekken. Als ik misschien ook nog iets anders wilde aantrekken of zo, dan was dit wel het goede moment.

Van schrik had ik mijn glas tot de bodem geleegd, en vond toen pas de tegenwoordigheid van geest mijn glimlach om de lippen te spannen. Godverdomme, dit moest mij weer overkomen, met mijn allergie voor theatervoorstellingen. Natuurlijk had ik stil mijn boeltje moeten gaan pakken en geluidloos verdwijnen, maar in plaats daarvan ging ik me bezorgd zitten afvragen of deze gelegenheid niet een stropdas vereiste. Ik stond op, liep het huis uit en kocht de goedkoopste das die ik kon vinden. In de hal deed ik hem om en trad weer de kamer binnen met de boodschap dat we wat mij betrof konden vertrekken. Ann was ook al gereed. Angstwekkend verzorgd en

gekapt; iedereen kon op een kilometer afstand zien dat die een avondje uitging. Beiden deden of ze mijn das niet opmerkten, maar het was een pak van hun hart, dat was duidelijk.

De intocht in Londen, door de eindeloze grauwe woonwijken met de zwijgende drommen huiswaarts kerende werknemers, gaven mij weer enkele ogenblikken van tevredenheid. Die droeve massa's, die vervallen grauwheid, dat zou allemaal anders moeten, maar zolang ze er zijn is het zaak er geen deel van uit te maken. En al had ik mijn moeilijkheden, aan die ellende was ik tenminste tot nu toe ontkomen.

In het restaurant aangekomen lagen we achter op het tijdschema (die theaters beginnen daar al om zeven uur), zodat het eten wat kort duurde. We aten gejaagd een spaghettischotel met wat gehakt vlees onder een dikke saus, en doorliepen de paar straten naar het theater.

Alle voorstellingen die ik me had gemaakt, bleken nog maar een flauw aftreksel van de werkelijkheid. De schouwburg bevond zich in een doodlopende zijstraat die door het toestromende publiek geheel werd versperd. Van zelfstandig voortgaan was geen sprake meer; we werden met de naar ontspanning hunkerende menigte meegezogen als in een draaikolk, de gapende ingang onder de felle verlichting binnen. Met hernieuwde kracht kwam het denkbeeld aan weglopen in me op, maar het was te laat; ik zou er doorheen moeten. Was de brandbeveiliging hier wel in orde; waren er voldoende nooduitgangen? Engelsen vragen zich dergelijke dingen nooit af, opgevoed als ze zijn in het vooroordeel dat hun land in alles het beste ter wereld is, dus ook in brandbeveiliging.

Maar ik had die overtuiging niet; integendeel, je zou zien dat er niets van deugde als er eens brand kwam.

Onze plaatsen waren op het balkon, waar de stoelen in lange, nauwe rijen stonden opgesteld. Het was er benauwd en stoffig; mijn noodzakelijkerwijs in scheve positie opgestelde benen begonnen al na vijf minuten tekenen van kramp te geven. Het zich langzaam vullen der rijen met identiek geklede mensen, begeleid door een gedempt geschuifel, kreeg in de rood pluchen schemering iets beangstigends. We zaten in het midden van een rij; alle vluchtwegen waren afgesloten. Ik dwong me zelf tot langzaam en diep ademhalen. En intussen zaten Ann en Lesley maar vrolijk te kouten.

Eindelijk schoof het doek open. De naam van de musical ben ik vergeten; wel weet ik nog dat het op een Zuidzee-eiland gesitueerd was. Halfblote, lichtbruin geverfde meisjes met kransen om en mannen in witte pakken begonnen uiterst verveeld aan het verhaal, dat ik niet kon volgen. Een musical bleek te bestaan uit brokken tekst, afgewisseld met liedjes, solo gezongen, met het refrein door de hele troep. Het gesprokene was slecht te verstaan door de grote afstand; het gezongene werd goeddeels overstemd door een onzichtbaar, schel orkest. Bij de inzet van elk liedje trok er een rimpel van herkenning door de zaal, soms zelfs een licht applaus. Je kon goed zien dat het stuk al een half jaar draaide; als apathische robots liepen de acteurs en actrices over het ruime toneel, hun verdorde teksten uitstotend. Wat mensen voor een beetje geld al niet doen. Een verdere attractie bestond uit de kleurige lichteffecten die het toneel steeds nieuwe dimensies gaven, en die soms ook door een zucht

van bewondering uit de zaal werden begroet. Toen op een ogenblik een acteur zich al zingend boog om een voorwerpje, misschien een punaise of een stukje glas, van de planken op te rapen om dit vervolgens tussen de coulissen te gooien, had ik het wel gezien. Ik plaatste mijn hand als een scherm aan de rechterzijde van mijn hoofd, zodat mijn gezicht voor Ann verborgen was, en sloot de ogen. De hitte en de krampen hadden nu volledig toegeslagen; de benauwdheid werd nog verergerd door het onbehaaglijke gevoel dat mijn maag begon af te geven; de haastig gegeten maaltijd drukte als een omvangrijke zweetvoet tegen mijn ingewanden. Langzaam voelde ik mijn nek opzetten en rood worden. Het idee dat we nog eens de pauze zouden bereiken leek belachelijk, maar na een afgrond van tijd was het toch zo ver.

Na langzaam de zaal uitgeschuifeld te zijn, kwamen we via een trap en wat muf ruikende gangen in de foyer, een uitgestrekte, lage ruimte met pilaren, de muren behangen met oude aanplakbiljetten. Lesley, edelmoedig als altijd, stortte zich in het beschaafde gedrang rond de buffetten, en Ann en ik wandelden naar een minder druk gedeelte van de zaal. Ik keek haar aan, een knappe, verzorgde dame, echtgenoot met bloeiende handel, zoon in Harrow, afkeer van lichamelijkheden. Ze begon over de vertoning te praten, maar hield daarmee op toen ik niet antwoordde. Ik deed niet meer mee. Een zachte woede begon in me op te stijgen. Had ik haar niet schuimbekkend moeten overvallen, in plaats van me als een redelijk wezen bij de eerste tekenen van onwil terug te trekken. Misschien had ze dat wel liever gehad. Wat was ik eigenlijk voor een pias om me daar in dat bescheten huis-

houden in dat even bescheten Lyme Regis aardig voor te doen, dassen te kopen en te spelen of dit uitstapje naar Londen iets was waar ik al jaren naar had gehunkerd. In mijn drift wilde ik haar nauwkeurig gaan vertellen wat haar winkeljuffrouw en ik op haar zitbank hadden uitgevoerd, maar bijtijds bedacht ik dat dit voor Helen vervelende gevolgen zou kunnen hebben. Dus bleef ik haar maar zwijgend opnemen, tot Lesley opgewekt met drie consumpties kwam aanbalanceren. Nog een marteling van een uur, een lange autorit naar huis, een nachtje slapen, en dan weg, zo gauw en zover mogelijk.

Maar voor de tweede maal in mijn nauwe zetel op het balkon geperst drong het tot me door dat dit alles niet zo gemakkelijk zou gaan. Ik deed mijn ogen weer dicht maar kon dat niet volhouden; ik moest kijken naar het gebeuren op het toneel. Wat gebeurde daar eigenlijk? En langzamerhand raakte ik in die onwerkelijke toestand van identiteitsverlies; ik voelde het groeien en probeerde me te verzetten, maar onverzettelijk als een vloedgolf kwam het over me. Wie was ik? En als ik al iemand was, wat deed ik hier dan? Ik grabbelde panisch in mijn geheugen naar aanknopingspunten die de ontwikkeling van mijn leven zouden kunnen verklaren. Maar het leek of mijn geboorte en opvoeding, mijn onwillig aanleren van uiteenlopende zaken op verschillende scholen, mijn pogingen er iets van te maken en alle zinloze, rusteloze omzwervingen daarna, alleen hadden geleid tot de aanwezigheid van mijn lichaam in deze zaal. Alles was maar een voorspel geweest van dit verschrikkelijke gebeuren. Vrije wil en toeval leken mijn weg bepaald te hebben, maar terugziend was het verstikkend te ontdekken hoe

alles in elkaar greep, hoe alles niet anders had kunnen lopen, hoe zelfs de kleinste voorvallen in mijn leven onverbiddelijk de weg naar deze schouwburg hadden vrijgemaakt.

In mijn verlangen weg te komen uit die gedachtegang begon ik een apparaatje aan de leuning voor mij te bekijken. Het bleek een automaat waaruit je, door er een shilling in te stoppen, een klein geelkoperen toneelkijkertje moest kunnen losmaken. Ik greep een shilling uit mijn zak en kreeg inderdaad na enig gemorrel het kijkertje er uit. Dit stukje speelgoed was de oplossing; het vertrouwen gevende metaal bracht direct weer een hoop rust. Het aardigst was om er aan de verkeerde kant door te kijken; het toneel werd dan een klein lichtvlekje in de verte waarop minuscule mensjes in verwarring ronddwaalden; het geluid leek ineens ook veel minder. Door te draaien aan de geribde instelschroef kon je alles langzaam wazig laten worden, en dan weer even langzaam helder. Ik richtte mijn aandacht intens op dit voorwerp, dat ik voor altijd bij me wilde houden. Het zat met een dun kettinkje vast aan de houder, en met aandacht begon ik in het donker de schakeltjes en de aanhechtingspunten af te tasten op zoek naar een zwakke stee. Die vond ik niet. Het geheel was wel oud maar zat nog stevig vast. Behoedzaam, om niet de aandacht te trekken, begon ik korte maar felle rukken aan de kijker te geven. Net toen ik dit maar wilde opgeven om het op een andere manier te proberen, brak de ketting, waardoor de kijker met een flinke klap tegen mijn kaak sloeg, en Ann even verbaasd op zij keek.

Turend door mijn kijker zat ik het stuk uit. Het einde

kwam met een soort slotkoor, waarbij alle medewerkers op een ingewikkelde manier door elkaar warrelden. Na het daverende applaus wilde ik me krachtdadig een weg door de massa heen banen, op weg naar de buitenlucht, maar eerst moest nog staande het volkslied worden aangehoord. Toen pas was het afgelopen.

De ontwikkeling van een woede

Je zou duizenden jaren moeten leven. Dan zou het de moeite waard zijn je blijvend op te stellen voor een bepaald object, zeg een muur of een solide hek, een jonge boom. Al die dingen worden oud en vergaan, vallen om, sterven of verbranden. De bliksem kan erin slaan; een aardbeving kan ze vernielen; er kan een auto of een tank tegenop rijden.

Zulke gebeurtenissen hebben geen belang in zich zelf. Het is het toeval dat hier telt. Dat jij kijkt juist op het ogenblik dat er wat met dat object gebeurt. Dit toeval zou kunnen worden uitgesloten als je duizenden jaren leefde. In die periode, dag en nacht kijkend, móét er wel wat met dat voorwerp gebeuren. En als het gebeurt, dan zie jij het. Al is het maar de trage verwering van een muur. Door een microscoop turend zie je langzaam de deeltjes veranderen, verdwijnen, in elkaar opgaan, door de wind worden meegenomen, net zo lang tot de hele muur verdwenen is. Dan heb je het toeval te pakken gehad, en gereduceerd tot een te voorspellen gebeurtenis.

Maar je leeft geen duizenden jaren. Zo krijg je het verschijnsel dat een vrij onbelangrijk voorval waarde krijgt, niet omdat het gebeurt, maar omdat je het ziet gebeuren juist op dat verdwaalde ogenblik dat je kijkt of aanwezig bent.

Duizenden jaren staat er een zwerfkei op de heide. Jij komt er langs, eigenlijk niet geneigd tot kijken. Maar omdat er een hekje omheen staat waaraan een bordje hangt, vermeldend dat deze speciale kei al sinds onheuglijke tijden op dit speciale plekje heeft gestaan, werp je onwillig een blik op dat brok steen. (Eigenlijk heb je hem al uit de verte zien staan; je hebt gedacht: hè, een

kei, zodat het kinderachtig zou zijn niet te kijken als je er eenmaal voor staat.) En juist op dat ogenblik wordt die kei getroffen door een vallend voorwerp, en splijt in tweeën. Nog niet eens ongevaarlijk, maar dat kan buiten beschouwing blijven. Het is nu onmogelijk om gelijk weer door te lopen, hoewel er niets te doen valt. Hoogstens kan je eens een schilfer van de kei oprapen, hier peinzend naar kijken, hem bij voorbeeld zo ver mogelijk weg scheren, of in je zak steken. Je zou zelfs zover kunnen gaan het ongeval te melden bij het plaatselijke VVV-kantoor. Maar waar het om gaat is dat hier het toeval heeft toegeslagen. Je hele leven lang had je naar die kei kunnen kijken zonder dat er wat gebeurde. Maar als je dan zonder opzet langs die steen loopt, breekt hij in stukken. Het wonder is gebeurd. De geheimzinnige, onverschillige, angstaanjagende macht van het toeval heb je in werking gezien. Alleen de meest ongevoelige mens zal hierna nog dezelfde zijn.

Er rijdt een man op een zware motorfiets met grote snelheid langs je heen; je schrikt van het lawaai. Dertig meter verder rijdt hij in volle snelheid tegen de zijkant van een auto die de weg kruist en om duister blijvende redenen plotseling stilstaat. Een geweldige klap; de motorrijder wordt uit het zadel geslingerd, vliegt met een fraaie boog over de auto heen en slaat tien meter verder met zijn hoofd tegen de stoeprand. Een werkelijk ziek makend geluid, alsof een mud aardappelen uit de laadbak van een vrachtwagen wordt gesmeten.

Je kent die man niet. Hij is opgegroeid, trouwde, kreeg kinderen, keek soms naar de lucht, werd geopereerd aan zijn blindedarm, en vermaakte de gasten op feestjes

doordat hij zijn oorschelpen kon bewegen. Zijn oude liefde bleef hij trouw: de motorfiets. Dat was zijn lust en zijn leven, op dit ding over de weg te razen, te genieten van de snelheid en het gevaar.

En op het ogenblik van zijn onwaardige dood sta jij vlak achter hem. Je ziet het gebeuren en je weet op hetzelfde ogenblik dat dit meer is dan het getuige zijn van een banaal verkeersongeluk. Dat hele leven van die man, al die kosten en moeite, dat leren en werken, dat eten en slapen, met vreugde, verdriet of verveling, heeft er alleen maar toe geleid dat jij, een onbekende, van zijn dood getuige kon zijn.

Of dat er, zoals mij laatst gebeurde, in de douche een stuk zeep uit je handen glijdt, en precies op een van zijn vier punten op de stenen vloer blijft staan. Alweer, je hele leven zou je aan de gang kunnen blijven met het laten vallen van natte stukken zeep op natte stenen vloeren zonder dat dit verschijnsel zich zou voordoen. Als een ontevreden mens zou je sterven. Maar gedachteloos mijn pezige lichaam inzepend kijk ik een ogenblik naar mijn voet om te zien of dat kleine plekje uitslag bij de grote teen er nog steeds zit of wellicht spontaan is verdwenen, en overwegend of ik voor deze luttele kwaal toch maar niet beter even naar de dokter zou kunnen gaan voor een pot zalf (voor je het weet grijpt zo'n schimmeltje om zich heen en is je voet, je been of zelfs het hele lichaam overdekt met etterende wonden; tenslotte betaal je toch elke maand weer een fors bedrag aan ziekenfondspremie en daar wil je ook wel eens wat van terug zien; misschien is dit zelfs het begin van huidkanker en kan ik door middel van drie zware operaties

nog op het nippertje gered worden, althans van de dood), of daar glijdt me zo'n onbenullig stuk zeep uit de hand en verricht voor mijn ogen een geweldig wonder, waar ik niet om heb gevraagd en waar andere mensen misschien hun hele leven naar verlangen.

Voor goed begrip moet hieraan worden toegevoegd dat zulke toevalligheden niet moeten worden verward met wiskundig voorspelbare gebeurtenissen, quasi toevalligheden, zoals het in handen krijgen van een *royal straight flush.* Je slikt misschien even als zo iets je overkomt, maar toch, als je lang genoeg pokert, gebeurt je dat onherroepelijk. Het is eerder een zekerheid dan een toeval.

Alles bijeen word je wel gedwongen, je af te vragen wat voor vreemd spel er om je heen plaatsvindt zonder dat je in kan grijpen. Je kan nu wel 'vol verwondering' of 'met de ogen van een pasgeboren kind' om je heen blijven kijken, maar op een zeker ogenblik in je leven wil je toch wel eens weten wat er aan de hand is. En óf er wel iets aan de hand is. En bij dit streven is de wet van het toeval, die ik met enige overdrijving en zelfgenoegzaamheid de Wet van Den Uyl zou willen noemen, een grote steun. Een gedegen formulering van deze wet zou ik aan anderen willen overlaten (misschien is er zelfs een wiskundige formule voor te vinden), maar in zijn essentie komt de wet erop neer dat je niet vindt wat je zoekt, maar alleen dat wat je niet zoekt. Vele bewijzen voor mijn wet kan ik aanvoeren, voor zover dat nog nodig mocht zijn. Zoals het vinden van mitrailleurkogels uit de Tweede Wereldoorlog onder het dorpje Grubbenvorst, terwijl ik zocht naar dergelijke kogels uit de Eerste Wereldoorlog op de Chemin des Dames.

De Eerste Wereldoorlog van '14-'18 is een open boek voor me. Het voorspel, de gevechtshandelingen, de naweeën, de naargeestige reeks van blunders, het ligt alles vast in mijn geheugen verankerd. Maak me 's nachts wakker en vraag me de geringste kleinigheid uit die vijf jaren loopgravenoorlog, en ik spuit prompt het antwoord op. Zonder veel inspanning zou ik in een televisiequiz de hoofdprijs kunnen verdienen als het me niet te veel moeite was, en als hij over de Eerste Wereldoorlog ging natuurlijk.

Het aardige van deze feitenkennis is dat ik er niets mee kan aanvangen, behalve het koesteren en aanvullen van de wetenschap zelf. Zoals het verzamelen van postzegels huiveringwekkend zinloos is, maar best aardig om te doen. Ik vermijd zelfs zorgvuldig het tot onderwerp van gesprek te maken want daarvoor weet ik er te veel van af; ik weet alles beter, en dat geeft begrijpelijkerwijs gauw irritatie. Om me op Britse wijze van de domme te houden ligt niet in mijn aard.

Artikelen schrijven over dit onderwerp heeft ook al geen zin, omdat daar in Nederland geen vraag naar is. Als er hier al eens een serie fotoboekjes uitkomt over de Eerste Wereldoorlog, wordt het schrijven van de teksten overgelaten aan journalistieke *nincompoops,* die domweg alle geijkte misvattingen en onjuistheden overpennen uit lorrige werkjes van journalisten uit een vorige generatie, en bij het componeren van fotoönderschriften hun druilerige fantasie de vrije loop laten. Toon mij een willekeurige foto uit deze oorlog en ik kan aan de kleding en bewapening van de soldaten, de vorm en de inrichting van de loopgraven, het weer, het landschap en

de bodemgesteldheid, en ook de algehele sfeer, binnen enkele ogenblikken zien van welke nationaliteit en onderdeel de soldaten zijn, door welke troepen de loopgraaf is gegraven, op welke plaats van de frontlijn we hier zijn, in welke periode van de oorlog de foto is genomen (soms zelfs de juiste datum) en welke slag hier wordt uitgevochten. Kom daar eens om in West-Europa. Ik wil maar zeggen dat je niet moet schrijven over zaken waarvan je niet volkomen op de hoogte bent. De conclusie ligt dan voor de hand dat je het alleen om het geld doet, en dat is wel een van de misselijkste dingen die er bestaan.

Die bezetenheid over de Eerste Wereldoorlog brengt met zich mee dat ik regelmatig de voormalige frontlijn bezoek. Daar bekijk ik dan de kleine musea en de monumenten, zoek naar overgebleven tekenen van de strijd en vervormingen in het landschap, en overtuig me van het tactische belang van bepaalde heuvels, spoordijken of kanalen. Ik probeer gesprekken aan te knopen met oude mannen die erbij betrokken kunnen zijn geweest, al zijn die vaak moeilijk te verstaan. Dagenlang kan ik zwerven rond plaatsen als Thiepval, Ieper, Verdun of Flesquières.

Waar het op dit ogenblik om gaat is dat ik vaak, weliswaar als bijkomstigheid maar toch met een zekere verwachting, in de grond graaf op punten waar de strijd het langdurigst is geweest, in de hoop nog iets te vinden (een kogel, een half vergaan uitrustingsstuk, een schedel, iets van dien aard) en nooit iets vind. Goed, ik zoek niet systematisch, ook niet met de juiste werktuigen; ik spit alleen hier en daar, af en toe, met een plankje of een mes

in de grond. Logischerwijs zou ik vroeg of laat wel wat moeten vinden, maar nee, nog geen verroest etensblikje.

Denk niet dat ik hier een onbereikbaar ideaal najaag. Kinderen uit de dorpen in die streken organiseren zoektochten en leggen verzamelingen aan van de gevonden voorwerpen; boeren stuiten bij het ploegen of ander graafwerk nog regelmatig op onontplofte granaten, helmen, skeletten en versteende geweren, die ze dan aan de rand van de akker opstellen om als afscheiding te dienen; ondergrondse betonnen schuilplaatsen richten ze in als opslagplaats voor wat ze op te slaan hebben. Dat heb ik allemaal gezien; je kan die voorwerpen kopen en soms zelfs eenvoudig voor niets krijgen als je erom vraagt. Dat heb ik ook wel gedaan; ik heb eigenlijk overblijfselen genoeg; dat is de kern van de zaak niet. Ik wil zélf iets vinden in de authentieke omgeving. Waarschijnlijk zal alleen een archeoloog deze hunkering kunnen meebeleven.

Goed, het zou over de wet van het toeval gaan. Op een dag ben ik op weg naar de Chemin des Dames met het doel dit frontgebied eens grondig te onderzoeken. Op de fiets, want dat is het meest geschikte vervoermiddel voor een dergelijke speurtocht. Ik heb goede hoop nu dan eens een half vergaan dagboek of wellicht een verweerd machinegeweer te vinden.

Even onder Grubbenvorst, in de buurt van Venlo, rij ik, onder omstandigheden en door oorzaken die nu buiten beschouwing kunnen blijven, midden in de nacht een eeuwenoude slotgracht in. Ik duikel over de kop en kom zonder de geringste verwonding op mijn zitvlak in het kniediepe water terecht. Een beetje verbaasd sta ik op

en tast naar mijn fiets, die ik zo hoog mogelijk tegen de kant op zet. De bodem is zo drassig dat je niet te lang op dezelfde plaats kan blijven staan; ik moet heen en weer stappen om niet in de blubber te worden vastgezogen.

De walkant is twee meter hoog en bestaat uit rulle aarde, begroeid met planten die onmiddellijk loslaten als je ze beetgrijpt. Het wordt me langzaam duidelijk dat ik hier maar moeilijk uit zal kunnen komen. Ik waad naar de andere kant, maar hier is de wal nog hoger en steiler. Weer terug op mijn uitgangspositie roep ik heel hard ‘help’.

Deze kreet klinkt zo intens lullig in die stille, donkere nacht dat ik me diep schaam en voorover buig met mijn handen op de knieën, mijn gezicht vlak boven het gore, stinkende water. Dat kan natuurlijk niet, dit hulpgeroep. En nog een meevaller dat me dit niet in Frankrijk is overkomen, want dan had ik ‘au secours’ moeten roepen; een hele mondvol als je in nood zit. Hoewel, je leert dat nou op school, maar roepen Fransen eigenlijk wel ‘au secours’ in zo'n situatie? Steeds het ene been na het andere optillend om niet in werkelijk levensgevaar te komen, kom ik tot de overtuiging dat het toch wel zo zal zijn, want als je de kwestie nader bekijkt begrijp je dat ‘au secours’ in normaal spraakgebruik niet alleen wordt samengevoegd tot ‘ooskoer’, maar in tijden van nood zelfs wel tot ‘skoer’ zal worden ingekort. Verbazingwekkend is het dan te moeten vaststellen dat ‘skoer’ nu zelfs korter is dan ‘help’, wat toch in de praktijk, om een krachtige nadruk aan het woord te kunnen geven, als ‘hellup’ wordt uitgesproken. Wat dus op het eerste gezicht een dwaze Franse aanstellerij lijkt, is in feite een doordachte

handigheid. Voor de aardigheid roep ik dan ook nog maar een keer ‘skoer’, en dat klinkt inderdaad een stuk beter, een beetje noodlijdender en paniekeriger zelfs dan ‘help’.

Maar op deze kreet komen evenmin hulpvaardige lieden met touwen en ladders aandraven. Met overleg is hier niet uit te komen, begrijp ik, nadat ik met mijn handen steunen voor mijn voeten in de walkant heb gegraven. Zodra ik er mijn voeten in plaats, kalft het hele zaakje af. Denkend aan een oude, gebrekkige tante van mij, die tijdens een bombardement in de oorlog haar brandend en instortend huis moest verlaten, daarbij door een gat in de vloer in de twee meter diepe kelder viel en daar met één sprong weer uit was, terwijl ze onder normale omstandigheden nauwelijks een stap kon doen zonder haar krukken en ondersteuning door minstens één sociaal werkster, besluit ik een beroep te doen op de geheimzinnige krachten van een mens in nood. Ik buig diep door de knieën, schiet als een veer omhoog, tegen de kant op, en klauw me steunend en grommend naar boven, als een wilde trappend in de wegschuivende aarde en niet lettend op de brandnetels. Dat helpt; ik kom net hoog genoeg om met mijn handen wortels te kunnen grijpen die steviger in de bodem staan, en vlugger dan ik had verwacht sta ik weer langs de weg.

De nacht is warm; na tien minuten heen en weer lopen ben ik al weer redelijk droog. Wel hangt er een gronderige stank om me heen, en is mijn linkerschoen in de zuigende bodem van de slotgracht achtergebleven.

Ik zal naar Venlo gaan liften. Na een paar minuten stopt er een auto met een aantal halfdronken, zingende

jongeren er in. Ik blijk me echter aan de verkeerde kant van de weg te hebben opgesteld, want de plaats die we even later binnen rijden is niet Venlo maar weer Grubbenvorst. Het enige hotel daar doet niet open.

Teruglopend naar de verkeersweg kom ik langs een geopende garage. Zeker, ze hebben een taxi, maar ze vinden mij er te eigenaardig uitzien. Ik moet vooruit betalen, dan leggen ze een oude deken over de achterbank en rijden me naar Venlo, waar ik bij het station een hotel vind waarvan de nachtportier te slaperig is om me goed te bekijken. Op mijn kamer neem ik een douche en was met een klein stukje toiletzeep mijn kleren, die ik uit het raam te drogen hang.

De volgende morgen dient zich het probleem aan van de ene schoen. Hoe gedraag je je met maar een schoen aan je voeten? Dat is een van die kleinigheden waarop je geestelijk en lichamelijk onvoorbereid bent. Lichamelijk, omdat je nu ongelijk loopt; geestelijk, omdat je je een beetje naakt voelt, als in een vervelende droom. Het feit dat iedereen je met verbijstering nakijkt, vooral in Venlo, is daarbij nog het minste. Het lopen met één schoen door een drukke plaats grijpt veel dieper.

In een dergelijke situatie is het meest kwellende vraagstuk of je nu die ene schoen moet aanhouden, of ook maar weggooien. Ik heb hem aangehouden, maar of dit nu het juiste antwoord is kan worden aangevochten. Het is niet alleen de schoen, maar ook de sok. Bij het lopen over straatstenen slijt het loopvlak ogenblikkelijk weg. Consequent handelend zou je ook je sokken moeten uitdoen, dus met blote voeten gaan lopen. Dat valt niet mee als je het niet gewend bent, terwijl je bovendien elk

ogenblik op een stuk blik of glas kan trappen. Mijn redenering dat het aanhouden van die ene schoen de kans op een tot tetanus leidend letsel al direct met vijftig procent verkleint, is geloof ik toch wel de meest verstandige oplossing. Je leert trouwens al heel snel kijken alsof je normaal twee schoenen aan hebt. Toch zou ik mensen, die zich geestelijk volkomen evenwichtig achten en in het geheel niet belachelijk, willen aanraden eens op één schoen door de stad te gaan lopen. Nieuwe werelden openen zich.

Licht hinkend op weg naar een schoenwinkel, maar na veel geloop door de straten van de binnenstad, waar ik al gauw de indruk krijg een vertrouwde verschijning te worden, wordt het me duidelijk dat het maandag is, en dat op deze dag alle schoenwinkels in Venlo gesloten blijven. Weer zo'n kleine wetenswaardigheid waarin je opvoeding niet voorziet en die altijd op het ongunstigste ogenblik tegen je wordt uitgespeeld.

Waaraan heb ik dit verdiend, vraag ik me af. Ben ik niet altijd even aardig tegen dieren en oude mensen. Verdraag ik niet altijd vriendelijk glimlachend alle beledigingen en onrechtvaardigheden, als ware ik een verbeterde uitvoering van Jezus Christus zelf? Maar dat gaat anders worden. Mens en dier kunnen voortaan rekenen op een schandalige behandeling; afspraken worden niet gehouden; geleend geld wordt niet teruggegeven, en beledigingen worden gelijk met een vuistslag tegen de adamsappel verrekend. Ik koop een krant en ga op een terras zitten, bevend van woede, zodat de helft van mijn koffie over de rand trilt als ik het kopje ophef. Nietsziend naar de drukletters starend, schiet me na een tijdje te binnen

dat ik langs een warenhuis van Vroom & Dreesmann ben gekomen, ook dicht natuurlijk, maar 's middags zullen ze toch wel openen en een schoenenafdeling zal er zeker zijn.

Gekalmeerd loop ik, als het eindelijk een uur is, naar het warenhuis. Er is geen schoenenafdeling, wel een sportafdeling. Ik koop een paar gymnastiekschoenen en voel me herboren.

In de stationsstalling huur ik een fiets, leen er een flink stuk touw met een haak eraan dat ik daar zie rond slingeren, en rij de weg naar Grubbenvorst af tot aan de plek waar mijn eigen fiets in de gracht behoort te staan. Hij staat er nog. Na enig gewurm trek ik met de haak de fiets op de kant. Mijn bagage is al opgedroogd. Aan de fiets mankeert niets; alleen de achterband is lek. Nadat ik de aangekoekte modder er afgekrabd heb en de band geplakt is, ben ik klaar om te vertrekken. Ik pak alles in en kijk rond of er niets is blijven liggen. En wat zie ik daar, tussen de omgewoelde kluiten waar ik in de nacht op de kant ben gekrabbeld?

Uit de lichtbruine aarde steekt een mitrailleurkogel, in een donker hoesje stekend. Ik raap hem op, en het blijkt een band te zijn van zo'n halve meter. Alle kogels, dof en verweerd, steken er nog netjes in; het is een zwaar kaliber, zie ik, van Duitse makelij. Het materiaal van de band is zo verhard dat zij in mijn handen in tweeën breekt. Natuurlijk, in de zomer van '44 is hier gevochten bij de doorbraak naar Arnhem. Ik kijk rond; de weg maakt hier een flauwe bocht, en naar het zuiden wordt vanuit dit punt een flink stuk weg bestreken. Een goede plek voor een mitrailleur-positie.

Langzaam dringt het vreemde toeval tot me door. De Wet van Den Uyl in volle werking. Want hoe is het te verklaren dat iemand, op weg naar een stuk slagveld uit de Eerste Wereldoorlog om daar onder meer te zoeken naar relikwieën uit deze strijd, een overblijfsel vindt uit de Tweede Wereldoorlog, op een andere plaats, in een ander land, en dat zelfs zonder te zoeken? En welke vreemde macht laat mij al die nachtelijke gebeurtenissen doormaken, mij een halve dag door Venlo dwalen op één schoen, om me ten slotte te leiden tot dit stuk mitrailleurband, op het bezit waarvan ik geen prijs stel?

Terwijl ik daar sta met die kogels in mijn hand word ik overvallen door een sterk gevoel van *déjà vu.* Heb ik misschien in mijn vorige leven als soldaat meegevochten in de Eerste Wereldoorlog en ben ik daarin geveld door een mitrailleurkogel op een plaats die sterk op deze omgeving leek? Is daaruit mijn belangstelling voor die oorlog te verklaren en word ik gedwongen steeds terug te keren naar de frontlijn waar ik voor mijn toenmalig vaderland gesneuveld ben?

Maar nee, het steekt alles veel simpeler in elkaar. Ik ga op de grond zitten, de knieën opgetrokken, de kogelband voor me liggend, en denk na. En ten slotte herinner ik me hoe ik met de jongens uit mijn straat, in de dagen na mei 1940, van de ijzeren voetbrug over het Noorderkanaal dook om daar in de modderige bodem allerlei wapentuig en munitie op te vissen, daarin na de capitulatie geworpen door de Nederlandse legerafdeling die gehuisvest was in een naburige ambachtsschool. Een fraai staaltje van Nederlandse dapperheid, want het Duitse leger, dat vast gerekend had op de verovering

van deze ultra-moderne wapenen, werd hiermee een flinke loer gedraaid. Met de geweren rond de schouders marcheerden we dan door de straten, onder het zingen van ‘Und wir fahren gegen Engeland’, totdat hevig geschrokken ouders ons de geweren afnamen en ze in de singel wierpen. Maar de gevonden kogels en mitrailleurbanden hielden we tot we een flinke voorraad hadden. Dan maakten we een groot vuur in het bos verderop en gooiden daar handenvol patronen in, die na voldoende verhitting uit elkaar knalden. En die plek in dat bos leek precies op deze omgeving. Eenvoudig als goedendag.

De mitrailleurband begroef ik op de oorspronkelijke plaats om daar te wachten op de dwaas die over vijftig jaar op zoek zou gaan naar overblijfselen uit de Tweede Wereldoorlog, en ze niet zou vinden.

Bayonne: een zeereis

1

De ‘Netta S’, een kustvaarder van nog geen achthonderd ton, een ijzingwekkende notedop, in ballast naar Bayonne, daar hout inladen voor Casablanca, naar ik hoor. Een naam geurend naar de draverijen op Duindigt, maar een renpaard is ze allerminst. Braaf werkt ze zich over de naar mijn smaak veel te woelige baren, van golftop naar golftop. Boven op zo'n top heb je uitzicht op zee, een onafzienbare ruimte met wild schuimende bergen grijs water. In een golfdal dreigende muren om je heen. Die ballast moet verkeerd gestuwd zijn, of er is te weinig; in ieder geval slingert en stampt de ‘Netta S’ als een lege eierschaal, of erger nog, een duikelaar. Ten prooi aan de elementen, een speelbal der golven, in de taal van een zeevarende natie zijn de staande uitdrukkingen ruim voorradig om die toestand te beschrijven, maar ver kom je er niet mee. Ik word nooit zeeziek maar wel bang. Iets van die altijd sluimerende watervrees van mijn jongste jaren komt weer naar boven met zo'n storm. Hoe ik bang was in een vol bad te stappen, zo'n rechthoekig blok groen water. Een kraan opendraaien en dan in paniek denken dat hij nooit meer dicht zal kunnen. Een stortbui trillend van angst uitzitten, omdat je ervan overtuigd bent dat deze regen nooit meer zal ophouden.

Die boot, de ‘Netta S’, heb ik wel moeten nemen, anders zou mijn uitkering worden stopgezet. En weer eens het zeegat uit (die taal van een zeevarende natie) ach, waarom niet? Een klein geel kaartje in je bus van het arbeidsbureau; je doet wat erop staat en een paar dagen later zit je op een lege boot, en ben je blij dat die ene,

geweldige golf toch weer onder het schip door dreunt in plaats van erover heen.

Dat hout laden in Bayonne zint me niet; dat zal wel deklading worden, en dan met ruw weer door de Golf, langs al die Spaanse kapen, alles vastgesjord door Franse bootwerkers die ik nog minder vertrouw dan de Hollandse; dat zou wel eens schuiven kunnen worden, omslaan en verzuipen. Maar als we na twee dagen eindelijk het Kanaal uit zijn gaat de wind liggen; de zon breekt door en de zee wordt kalm. Me weer voor niks ongerust gemaakt.

De kapitein is een buikige man in een handgebreide, donkerblauwe trui. Hij wil een zeeman lijken maar heeft meer weg van een ouderwetse jeugdherbergvader die 's ochtens om vier uur wandeltochten organiseert naar de weideplaats van een roedel edelherten die hij precies weet te zitten, grote kijker op buik bungelend. Veel vertrouwen in zijn navigatiekunsten heb ik daarom niet; hij ziet er wel kalm en rustig uit, maar is dit niet eerder uit overweldigende domheid dan uit gegrond zelfvertrouwen. Ik heb er een hekel aan mijn leven te moeten toevertrouwen aan iemand die ik niet ken. En nog storm ook, in ballast, als je dat ballast mag noemen. Wantrouwig sla ik hem gade, ik controleer de bevestiging en de toestand van de sloep achter de schoorsteen. Die ziet er wel goed onderhouden uit, maar hoe je ooit deze sloep in het water moet krijgen als de boot slagzij maakt of met zijn kont omhoog gaat staan blijft me een raadsel. Ik vestig mijn hoop op de reddingsvlotten die aan beide kanten van het dekhuis hangen.

De stuurman komt in Vlaardingen aan boord, als we

daar bij het uitvaren aanleggen om een paar vaten olie in te nemen. Hij kan nauwelijks lopen; zo dronken is hij. Gelijk verdwijnt hij in zijn hut om er de volgende morgen katterig uit te komen; een kogelrond, oud kereltje, de eeuwige stuurman, nooit kapitein geworden. Zijn conversatie beperkt zich tot wat gemompel, waarin alleen de godverdommes duidelijk te verstaan zijn. Als roerganger zie ik dat hij om de twee, drie minuten op het kompas de koers controleert, elke passerende boot lang en nauwkeurig door zijn kijker opneemt, en voortdurend aantekeningen maakt. Bang om de zoveelste fout te maken. Een keer hoor ik hem lachen, op een nacht. Mijn wachttijd is om en ik geef het wiel over aan de aflossing. De kapitein komt ook net de brug op en vraagt me uit het berghok naast zijn hut wat flesjes bier te halen. Die is hij vergeten, zegt hij, maar hij heeft natuurlijk geen trek als kapitein met flessen bier te lopen sjouwen. Ik grabbel in het donker in dat hok een paar flessen uit de kratten, en weer terug op de brug blijkt dat ik alleen lege flessen heb meegenomen. Nou, dat is net het soort vergissing waar die mensen hartelijk om kunnen lachen.

Maar ik mag ze dan met wantrouwen bekijken, mij vinden ze een grote zak. Daar ben ik aan gewend; op bijna alle boten waarop ik tot nu toe heb gevaren is dat het geval geweest. Ik schijn niet de juiste toon te kunnen treffen bij deze bonkige figuren, die elke avond de werken van Jan de Hartog lijken te bestuderen om hun gedrag te bepalen.

De bemanning bestaat uit een onzichtbaar blijvende machinist, de kok en drie Portugezen. Met deze laatsten zal ik op moeten trekken in mijn vrije uren, maar na de

eerste ontmoeting mijd ik ze zoveel mogelijk. De vrije tijd breng ik in mijn hut door of ik hang over de achterreling, kijkend naar het schroefwater.

De eerste avond zit ik nog wel met twee van de Portugezen in de eetruimte, aan de grote houten tafel. Een vrolijk volkje, altijd maar lachen, hun nationale anijsdrank drinkend uit maatschappijkoppen van dik aardewerk. Met moeite slik ik ook nog zo'n kop met lauwe, olieachtige vloeistof door en bekijk foto's van hun gezinnen. Die mogen er zijn, die gezinnen. De een heeft zich nog rustig gehouden met drie kinderen, maar de ander heeft, zich aan God en Gebod storend, onbeheerst toegeslagen. Een twaalftal kinderen staat gegroepeerd rond een vormloze, uitgezakte vrouw, op hun paasbest ter gelegenheid van de Heilige Communie van een hunner. De trotse eigenaar tegenover me is een klein, mager mannetje, en kijkend naar die foto zit ik mij af te vragen hoe hij kans ziet zijn vrouw, een halve kop groter dan hij en met zes tot acht maal zijn omvang, zo regelmatig te bevruchten. Het moet hem lukken; het bewijs ligt voor me. Het zijn aardige jongens, misschien ook wel gezellig als ik ze zou kunnen verstaan en ze me niet steeds hun lauwe levertraan zouden opdringen. De kleinste van de drie, Torsica geheten, de naam van een geweldenaar, is de komiek. Die neemt, als hij achter het stuurrad moet, een kistje mee om op te staan, anders kan hij niet op het kompas kijken. Daar maakt hij een hele voorstelling van, en dat gaat er bij de kapitein wel in; die moet daar zo hard om lachen dat ik het ineens niet leuk meer vind.

Ik ben samen met een Portugees in een hut ingedeeld, maar verhuis al de eerste avond naar de hut van de

tweede machinist die toch leegstaat; we hebben geen tweede machinist. Niet omdat me het gezelschap van die Portugees te veel zou worden, maar het is niet nodig elkaar voor de voeten te lopen als er toch nog hutten over zijn. De officiershut is gelijk aan de onze, ook met twee slaapplaatsen boven elkaar; alleen zijn hier de kooien afgeschermd met een groen gordijntje, waarschijnlijk om het verschil in rang toch nog enig accent te geven. Die gordijntjes haal ik er trouwens direct af; ze glijden door de zeegang met een heel vervelend geluid heen en weer over het koperen roetje. Natuurlijk is de verhuizing naar een andere hut niet volgens de voorschriften, maar ik krijg er geen opmerking over.

De kok is een slim drukdoenertje. Na elkaar goeiendag te hebben gewenst, zegt hij op gewichtige toon, te verwachten dat ik af en toe in het kombuis een handje zal toesteken, afwassen of aardappels schillen. Deze poging tot overbluffen is zo onhandig dat ik er alleen maar om kan lachen. Maar hij trekt hier geen conclusies uit; hij sleept me mee naar zijn hut om mij zijn voorraad port te tonen. Die kan ik per fles kopen, zegt hij, en goedkoop ook. In Portugal slaat hij altijd een voorraadje in om met nauwelijks enige winst aan de bemanning en zijn kennissen aan de wal om te zetten. Ik kijk zonder plannen tot aanschaf; port is mijn drank niet. Hij duwt mij een fles in de handen met twee vingers bezinksel op de bodem. Dat is volgens hem juist een overduidelijk teken van de superbe kwaliteit van zijn koopwaar. Ik zet de fles terug, zeg hem dat hij kan sterven met zijn port en verdwijn. Daarna heb ik geen last meer van hem, behalve bij het eten. Hij maakt de maaltijden nogal ruim,

en verwerkt dan de resten in een door hem als huzarensalade betitelde schotel, die bestaat uit oude prak met een scheut azijn erdoor en wat mayonaise erover, hier en daar een plakje groenig ei. Voordat die schotel op is komt er geen ander eten op tafel. Ik eet er weinig van, maar hier krijg ik flinke steun van de Portugezen, die het lekker schijnen te vinden. Die zouden toch beter moeten weten. Het gevolg is dat ze al half vol zitten als de eigenlijke maaltijd op tafel komt, waarvan ze dan alleen het vlees opeten, zodat de huzarensla de volgende dag nog weer groter is. De derde dag krijgen we ook al 's middags bij de boterham een slaatje vooraf.

Mijn werk bestaat, behalve de wachten als roerganger, uit het schoonhouden en opknappen van de boot in het algemeen. Als de zee wat rustiger is geworden krijg ik de opdracht de ligger van de laadboom te meniën. Een kolfje naar mijn hand; ik ben heel precies en grondig in dit soort karweitjes. Een door mij gemeniede laadboom is een waar kunstwerk en kan er weer jaren tegen. Ik begin dan ook die ligger zorgvuldig te reinigen, bobbels, rimpels en roestvlekken weg te bikken, te schuren of te vijlen, kortom, het oppervlak zo te bewerken dat de twee of drie lagen verf die ik in gedachten heb er glad en glanzend op zullen komen. Na een uur ben ik nog maar een meter of twee gevorderd met dit grondwerk. Ik heb de koppen op de brug al zien staan loeren; mijn werkwijze schijnt in plaats van de te verwachten goedkeuring de ergernis op te wekken. Dan komt de stuurman naar me toe dribbelen, een arm zwaaiend. ‘Dat is godverdomme geen manier van werken,’ zegt hij, ‘zo ben je overmorgen

nog niet klaar. Neem poetskatoen brabbel ammoniak en dan brabbel brabbel. Vandaag klaar of brabbel brabbel godverdomme.' Hij verdwijnt weer namompelend naar de brug en ik ga op dezelfde manier door. Niemand zal mij ervan kunnen afhouden degelijk werk te leveren in plaats van rotzooi. Dan schiet me te binnen dat hij gelijk heeft. Over twee dagen zijn we in Bayonne en dan moet die laadboom gebruikt worden. Als ik zo doorga is de verf nog nat als we daar zijn, en dat kan natuurlijk niet. Ik neem het poetskatoen brabbel ammoniak, veeg snel en oppervlakkig de ligger schoon, waarbij ik veel plaatsen oversla. De menie kwak ik erop in een dikke, onregelmatige laag, en ook hierbij mis ik flinke stukken. Alles of niets, ze moeten het zelf maar weten. Want later bedenk ik dat ik had kunnen voorstellen de boom voor Bayonne schoon te maken, om dan pas na het vertrek te gaan verven. Tijd genoeg, ik verdoe mijn uren toch meestal met zinloze karweitjes in een uiterst laag tempo. Maar het is niet mijn taak mijn bevelvoerders enig inzicht in een doelmatige werkverdeling bij te brengen. Als ze al zouden luisteren.

Want hun eigen werk kunnen ze niet eens. Op mijn laatste wacht vraagt de kapitein ter hoogte van Bordeaux een peiling aan het radiostation daar. Hij krijgt die op en tekent hem aan op de kaart achter me. Hij staat wat te cijferen en geeft me dan een andere koers op. Als mijn tijd voorbij is en ik de brug afga, loop ik langs de kaart en zie een kruisje staan, een flink stuk naast de uitgezette koers, aangegeven door een keurig getrokken streepjeslijn. Een net streepje trekken kunnen ze, die jongens, maar dan heb je het wel gehad.

Als we voor de riviermonding de loods aan boord nemen is het warm, helder weer. In Bayonne meren we aan een kade waar de tassen hout al netjes in eindeloze rijen staan opgestapeld. De haven heeft net dat extra vleugje troosteloze rommeligheid waarvan de Fransen het patent bezitten. Als alles vastligt gaan we eten; om drie uur zal het laden beginnen. Er heerst vanouds die licht vrolijke spanning aan tafel bij de mensen die 's middags al op stap kunnen. Gewassen, schone kleren aan, haar ingevet, en dan de wal op, het avontuur tegemoet. Zelfs al valt het elke keer weer tegen, die spanning blijft, bij mij ook. Ik zal die middag aan boord moeten blijven en werken, helpen bij het openleggen van de luiken.

's Avonds wordt er niet geladen en krijg ik tijd een uurtje in de buurt te wandelen. Als ik de haventerreinen af ben, kom ik op een driesprong. Rechtdoor kom je in het Spaanse Pamplona, wat ze hier Pampelune blijken te noemen; naar links ga je Centre Ville binnen, en naar rechts wijst een bord dat Biarritz maar zes kilometer weg is. Biarritz! Een naam met een magische klank, nog altijd, al is de plaats wat uit de mode geraakt. Daar moet ik morgen heen. Verder rondkijkend zie ik uit de richting Bayonne een bus aankomen met ‘Biarritz’ in een lichtbak boven de voorruit. De bus stopt een vijftig meter na mij bij een halte, dus vervoer is ook geen probleem meer.

Peinzend over het feit waarom de naam Biarritz zo'n geheimzinnige glans heeft (uit welke periode is me dat bijgebleven?) loop ik in de richting van het centrum en stap het eerste café binnen dat ik zie. Daar staat de kok, eenzaam aan de tap, met een glas bier voor zich. Ik stel me vijf meter van hem op, bestel een dubbele calvados,

en ga zachtjes voor me uit staan zingen ‘de kok, de kok, dat is een grote lul’, dit enige malen herhalend op verschillende melodieën. Dan neem ik een grote slok, kijk om me heen en zie dat de prijslijst in twee talen is, Spaans en Frans, en dat je ook in peseta's kan betalen, mocht de wens daartoe aanwezig zijn. Als mijn glas leeg is voel ik me een stuk vrolijker. Ik kijk naar de kok, overweeg een vriendelijk woord ter compensatie, maar dat gaat me toch te ver. Hij moet mijn gezang gehoord hebben, maar geen tekenen van agressie zijn waarneembaar. Nors staart hij in zijn bier; hij zal, net als ik trouwens, al vastgesteld hebben dat ik door een speling der natuur groter en sterker ben dan hij. Na een tweede glas ga ik maar weg, terug naar boord; zo is het toch ook geen doen.

Biarritz, de volgende dag. Dat is werkelijk een aardige plaats. Al rondkijkend loop ik er een paar keer doorheen tot ik weet hoe het stratenplan in elkaar zit, en waar alles zo'n beetje ligt. In het oude gedeelte eet ik op een terras een stuk stokbrood met ham, erg goedkoop, wat toch weer meevalt in een badplaats van zo'n reputatie. Ik voel me vredig; hier zit ik toch maar weer in de warme zon, in een ‘station balnéaire’, zoals de Fransen op hun onbeholpen wijze een badplaats noemen.

De plannen voor de middag zijn al gemaakt; ik zal naar het casino gaan, een gebouw in een wat uitbundige stijl zoals dat hoort, aan het eind van de boulevard, tegen de zee aangebouwd. Erlangs lopend heb ik gezien dat de deuren om vier uur geopend zullen worden, zodat ik om half vijf het bordes beklim. De uren daarvoor

breng ik zittend door op het stenen muurtje dat de boulevard van het strand scheidt, kijkend naar de vele vrouwen die daar liggen of rondlopen. Er zijn erg mooie bij, waaronder een brandmagere meid met geweldig grote, recht naar voren staande borsten en een wilde, blauwzwarte bos haar. Ik word er behoorlijk zenuwachtig van, maar zie geen mogelijkheid er iets aan te doen. Me op het strand begeven om te proberen een praatje te maken is uitgesloten; ik ben met het oog op het casinobezoek zo netjes mogelijk aangekleed, en dat is geen gezicht op een strand waar iedereen er zo bloot mogelijk bijloopt. Dus moet ik me maar tevreden stellen met toekijken.

In het casino moet ik aan de balie eerst worden ingeschreven. Voordat ik de lidmaatschapskaart, een dag geldig, in handen krijg, moeten ze alles over me weten. Ze bekijken nauwkeurig mijn paspoort, zoeken naar mijn naam in een kaartsysteem waar ik niet in sta, vragen naar mijn beroep en het doel van mijn verblijf hier. Als beroep geef ik schadeëxpert op, dat klinkt betrouwbaarder dan zeeman; daar willen ze nog wel eens van schrikken en eigenlijk ben ik het toch ook niet. Het ‘zeevarende’ in mijn paspoort kunnen ze toch niet lezen, hoewel ze het netjes overschrijven. Als alles ingevuld en nagekeken is, nemen de man en de vrouw achter de balie me nog eens ernstig op, dan krijg ik mijn kaart en kan naar binnen, na een twaalf gulden betaald te hebben. Veel geld, maar ik moet al die dingen eens een keer zien, kijken of het klopt met de beschrijvingen die ik ervan heb gelezen. En als zo vaak klopt het, zelfs zo dat ik me een beetje bekocht voel; mijn bezoek aan een casino van klasse voegt bijna niets toe aan de kennis die ik er al van had.

De inrichting is duur en protserig, een beetje stoffig; het ontluisterende licht van de zee valt keurig gezeefd door de hoge ramen met de dikke vitrage. In de grote zaal schilderijen, druk bewerkt plafond, kristallen luchters, boven de speeltafels lampen in groene kappen die al branden, koop ik voor tien gulden fiches en ga aan een tafel zitten. Af en toe zet ik een van mijn vijftien fiches op een nummer, maar let niet op het spel, ik kijk om me heen. De meeste mensen zitten veel te rustig te kijken en in te zetten. Een man speelt aan twee tafels tegelijk, hij holt heen en weer, kijkt steeds met kinderlijke spanning welk cijfer er uitkomt en laat duidelijk zijn vreugde of teleurstelling blijken. Een gelukkig mens. Aan de andere kant van mijn tafel staat een mooie, bleke dame, in het zwart gekleed, zwarte hoed met brede rand op, overal met juwelen behangen, een sigaret in een lang pijpje rokend, in een sierlijke houding met twee heren te babbelen. Ze doet achteloos grote inzetten die ze van een ordeloze hoop fiches afneemt. Aan de kleur van die fiches is te zien dat ze van hoge waarde zijn. Ze laat de croupier naar zijn goeddunken inzetten en kijkt niet of ze wint of verliest. Als ze wint merkt ze dit alleen doordat de croupier haar een aanzienlijke stapel fiches toeschuift, waarvan ze hem er dan een paar als fooi toewerpt. Deze stopt hij dan met een luide uitroep in een gleuf naast zich, waarop alle croupiers haar vijandig danken. Natuurlijk is haar hele optreden een zorgvuldig bestudeerde komedie, maar het is grandioos mooi, ik kan mijn ogen niet van dit relikwie uit een overleden wereld afhouden.

Als mijn fiches opraken win ik er ineens weer twaalf, zodat ik nog even kan blijven zitten. Maar niet lang,

want de croupiers beginnen me al nijdig aan te kijken, zelfs af te snauwen in een taal die ik niet versta. Begrijpelijk, van mij worden ze niet wijzer, en ik neem de plaats in van iemand die misschien meer te verteren heeft. Ik sta op, zet de rest van mijn fiches op rood in de overtuiging dat zwart zal komen, maar het wordt toch rood. Dan gaat de croupier erg vervelend doen, veinst mijn inzet niet gezien te hebben, schuift me dan na mijn protesten mijn winst toe, maar harkt eerst mijn inzet met de grote hoop mee. Eigenlijk wil ik het maar zo laten, maar ondanks mij zelf krijg ik een rood hoofd van woede en sis in het Nederlands dat ik mijn inzet terug moet hebben. De oppercroupier, die in een verhoogde zetel aan het hoofd van de tafel alleen maar scherp toe zit te kijken, geeft nu zijn handlanger met de hark ineens een grauw, waarop deze mij onbewogen mijn inzet toewerpt.

Ik slenter de zaal een paar maal langzaam rond, wissel dan mijn fiches in en neem aan de bar een whisky, die ik er net van kan betalen.

Het zal omstreeks zes uur zijn als ik weer buiten sta, met een flinke trek. De maaltijd aan boord haal ik niet meer, en de restaurantkeukens zijn nog niet open. Ik loop het oude stadsdeel in en koop bij een slager een stuk worst dat ik op een bankje opeet. Hierna ga ik weer terug naar het einde van de boulevard, waar ik eerder op de middag het begin van een wandelpad heb opgemerkt dat zich tegen de rotsen opslingert. Op de smalle gedeelten hebben ze een hekje langs het pad geplaatst; kloven en andere overdwarse uithollingen worden overbrugd door houten plankieren, waarin planken losliggen of zelfs

ontbreken. Een merkwaardig wrakke bedoening voor een verder zo verzorgde badplaats. Het is een mooie wandeling langs de zee, het pad loopt met scherpe bochten omhoog en omlaag, en de mogelijkheid dat je plotseling door zo'n gammel plankier kan lazeren geeft aan het geheel een bijkomende spanning.

Maar het pad blijft eindeloos doorlopen; er komt zelfs een splitsing en dan ga ik terug. Bij een tweesprong moet je kiezen, en hoe kan je weten welke van de twee mogelijkheden het beste is. Je zou eerst de ene moeten proberen, en als die tegenvalt teruglopen om de andere route te nemen. Dat is nog het gunstigste geval, want stel dat het eerst gekozen pad wel aardig is, dan blijft toch de twijfel knagen of het andere pad niet nog veel aardiger geweest zou zijn. Men dringt hier de argeloze wandelaar een keus op waarvan hij de gevolgen niet kan overzien, en al is een verkeerde keus dan wel geen ramp, het genot van de wandeling wordt er toch in grote mate door vergald. Het zou wat anders zijn als het hier een doolhof betrof, dan weet je van te voren dat je voortdurend voor een keus zal worden gesteld; meer nog, dan is het maken van een keus juist de enige attractie, met als beloning het bereiken van het met lachspiegels voorziene centrum. Daar voel je je voldaan; je hebt wat gepresteerd, en zelfs als het poseren voor lachspiegels je weinig of geen vreugde schenkt doe je het toch. Maar bij zo'n plotseling splitsing van een pad waarop je tevreden voortkuiert ligt dat heel anders. Want neem aan dat na een kilometer gaans het gekozen pad blijkt uit te komen bij een in de rotsen uitgehouwen ruimte gevuld met door roest getekende lachspiegels. Dan is er van voldoening niets te

bespeuren; men voelt zich het slachtoffer van een practical joke, terwijl bij de ontwerpers van deze constructie hoogst waarschijnlijk alleen de bedoeling heeft voorgezeten de wandelaar aangenaam te verrassen en te vermaken.

Als ik van het pad af kom en over de vijftig meter lange asfaltweg loop die het begin van het pad met de boulevard verbindt, zie ik halverwege een paar mensen staan kijken naar een dikke man die tegen het muurtje leunend op de weg zit. Voorbijlopend kijk ik tussen de mensen door en zie tot mijn verbijstering dat de liggende figuur mijn oom Arie is, volkomen bezopen, met een rood hoofd en gesloten ogen, gekleed in een Tiroler pakje met korte leren broek, een saxofoon half van zijn schoot gegleden, hoedje met veer half op zijn voorhoofd. Hoe kan dat, wat is dit voor een krankzinnig toeval? Ik moet me vergissen, kijk nog eens goed, maar het is hem wel degelijk, oom Arie, jaren geleden plotseling vertrokken. Ik buig me over hem heen, waarbij ik in een zware wijnwalm terechtkom, en schud hem stevig aan zijn schouders heen en weer. Eindelijk opent hij een bloeddoorlopen oog, kijkt me langdurig aan, zegt schor ‘hee, hallo’ op een toon alsof ik hier dagelijks voorbijkom, en sluit het oog weer. Hier moet ik meer van weten; ik blijf schudden maar hij geeft geen levensteken meer. Een puts water over zijn hoofd zou helpen, maar hoe daaraan te komen. Een honderd meter verder zie ik het uithangbord van een bar; ik loop erheen, koop een fles koud bronwater en haast me terug.

De toestand is onveranderd; alleen zijn er tot mijn ergernis nog meer mensen omheen komen staan, lachend

om zijn krankzinnige kledij. Ik haal zijn hoedje weg en giet de helft van de fles langzaam in zijn nek en over zijn hoofd. Dat helpt; je ziet hem worstelen om bij te komen. Op het laatst gaan beide ogen open; er komt wat herkenning van de situatie in, en hij gaat kreunend overeind zitten. Met bevende handen pakt hij mij de fles af en drinkt het resterende water gulzig op. ‘Hèhè,’ zegt hij, ‘daar knap je van op.’ Zijn stem is nog dik en de vorming van de woorden onzeker. ‘Wat doe jij eigenlijk hier?’ vraagt hij dan, van mij naar de kring mensen om hem heen kijkend.

‘Dat doet er nou niet toe,’ zeg ik. ‘De kwestie is, je kan hier niet blijven liggen; straks word je nog opgepakt. Kijk eens of je kan lopen.’

‘Welnee,’ zegt hij, ‘ik word hier niet opgepakt; iedereen kent me toch. En lopen kan ik altijd wel.’

Maar als hij probeert op te staan gaat dat niet. Hij komt wel overeind, maar krijgt dan neigingen om te vallen. Ten slotte ziet hij kans op het muurtje te gaan zitten; dat staat al een stuk beter, de meeste mensen lopen weer door. Hij zet zijn hoedje op; ik pak de saxofoon van de straat en leg die naast hem. Dan ga ik ook op het muurtje zitten, vlak bij hem, zodat ik in kan grijpen als hij achterover in zee dreigt te storten. ‘Weet je wat jij eens moest doen?’ zegt hij. ‘Nog zo'n fles water halen.’ Ik laat hem voorover leunen, met zijn ellebogen op zijn knieën, om er zeker van te zijn hem straks nog terug te vinden, en ga weer naar die bar. Het is een dure gelegenheid met gedempt licht, en men laat merken dat het hier geen gewoonte is zo maar flessen bronwater af te halen.

Oom Arie knapt van het haastig gedronken water een

stuk op, maar erg fris zal hij vandaag toch niet meer worden. Ik vraag hem waar hij woont; dan zal ik hem naar huis brengen. Dat vindt hij wel een goed idee, en samen gaan we op pad. Ik geef hem een arm zodat we niet zigzaggend door de stad hoeven te lopen en de afstand twee maal moeten afleggen. Hij staat erop zijn saxofoon zelf te dragen, en daar gaan we, ik een kop boven hem uitstekend, een schilderachtig tweetal. Af en toe dreigt hij weer, al lopend, in slaap te vallen, en moet ik hem luid toespreken en meesjorren. Zijn woonstee blijkt een eind weg te zijn, buiten de stad eigenlijk, aan de weg naar Bayonne. Ik krijg het warm van het gezeul; het zweet komt op mijn voorhoofd.

Na een eindeloze tocht komen we eindelijk waar we volgens oom Arie zijn moeten: een vervallen, alleenstaand pand van drie verdiepingen, grote verbleekte reclameborden op de blinde zijmuren. We zullen moeten bellen; een sleutel blijkt hij niet te bezitten. Na lang wachten wordt de deur op een kier geopend door een flets meisje in een donkergrijze boezeroen. Door de nauwe opening begint ze sissend, met een melig zacht stemmetje, een lang verhaal af te steken in een mij vreemde taal. Als die monoloog maar aanhoudt, maakt oom Arie er gelukkig een eind aan door tegen de deur aan te vallen, zodat we allebei naar binnen schieten. Het grijze meisje is ineens verdwenen, en wij beginnen moeizaam aan de klim naar boven, de krakende trap op, naar de derde verdieping waar oom Arie zegt zijn kamer te hebben. Het huis is vuil en verveloos; het stinkt er. Hier en daar hoor je stemmen achter de deuren.

In zijn kamer aangekomen worden we ontvangen door

een schelle stem uit het halfduister, afkomstig van een vrouw die op het bed ligt in een rafelige kamerjas. Ik zie dat het een Semitisch type is, en hoogst zwanger, minstens al acht maanden. Oom Arie heeft zich intussen uit mijn greep bevrijd en is op eigen gelegenheid naar het bed gestommeld. Met een zware plof laat hij zich hierop vallen, daarbij de vrouw naar de andere zijde stotend. Ik loop naar het bed en zeg morgen terug te komen. ‘Dat is goed jongen,’ mompelt hij, ‘dan kunnen we eens praten.’ Hij slaapt. Ik kijk nog wat om me heen, leg de saxofoon netjes op de houten tafel in de hoek, en ga dan maar; het gekijf van die vrouw gaat op mijn zenuwen werken. In gedachten loop ik de hele weg terug naar Bayonne, naar de ‘Netta S’.

De volgende morgen, na het ontbijt, stap ik naar de kapitein. Het is wel degelijk deklading geworden, manshoge stapels kruiselings opgetaste balken nemen de hele dekruimte in. Over dat schuiven zal ik me tenminste geen zorgen meer hoeven te maken.

Tegen de kapitein zeg ik dat ik me verplicht zie van boord te gaan. Dat valt niet zo goed. Eerst probeert hij me redelijk toe te spreken; weet toch wat je doet; je monsterboekje wordt ingehouden en je kan nergens anders meer terecht. Dat was mij bekend en het kan me niet schelen; ik ben toch al helemaal uitgekeken op het leven aan boord en de wilde, woeste baren. Dan wordt hij kwaad; moet ik daar nou ineens mee aankomen; hij mag niet onderbemand varen; dat weet ik toch ook heel goed, en waar moet hij zo gauw een vervanger vandaan halen? Tja, dat weet ik natuurlijk ook niet, maar ik wijs hem erop dat dit mijn zaken niet zijn. Iedereen heeft

recht op zijn eigen moeilijkheden. Ik groet hem, ruim mijn hut op en stop al mijn toebehoren in het oude rieten koffertje met de twee leren riemen eromheen.

Even later sta ik bij de bushalte naar Biarritz, mijn loopbaan als zeeman nu al als een herinnering koesterend.

2

'Kijk eens, jongen,' zei mijn oom Arie, 'ik zal jou vertellen hoe ik hier terechtgekomen ben. Waarom ik dat doe, och, misschien wil ik het zelf ook wel weer eens horen. In ieder geval zeker niet omdat ik jou zo graag mag, want ik vond je vroeger maar een klierig jongetje, en dat zal je nog wel wezen.

Toch herkende ik wat in je, zoals jij je daar de klere zat te vervelen op die familieverjaardagen, waar ik trouwens alleen kwam om die mensen een beetje te pesten. Jij zal dat toen nog wel niet begrepen hebben, maar ik heb daar altijd erg moeten lachen. Ze kregen al de zenuwen als ik binnenkwam; het is me nog een raadsel dat ze de deuren niet voor mijn neus dichtsloegen. Dat kwam waarschijnlijk niet in ze op; de familiebanden waren heilig.

Dat kwam, ik wist van iedereen wel wat, dingen waaraan ze niet meer herinnerd wilden worden. En als ze daar zo gezellig zaten te keuvelen, met likeur, sigaren en bonbons, dan had ik er aardigheid in om daar een paar toespelingen op te maken, net als iedereen dacht dat Arie zich die avond wel koest zou houden.

Zoals je tante Ada, een paar jaar ouder dan ik, de

deftige mevrouw met bontjassen, getrouwd met die accountant. Toen ik daar als jongen kwam logeren, bij haar vader en moeder dus, en we waren alleen, dan kleedden we ons uit en dan moest ik de vreemdste toeren met haar uithalen. Haar kietelaar kwam als een apepikkie naar buiten als ze goed op gang was gekomen. Tjonge wat ging die meid tekeer. Ik was er nog een beetje te jong voor al vond ik het wel spannend; eigenlijk stond of lag ik me constant rot te schrikken, dat ik dat allemaal aan het doen was.

Of je oom Geert die goud verdiend heeft in de oorlog. Of je oom Jaap die toen een flinke douw gehad heeft omdat die een meisje van zijn kantoor geaborteerd heeft nadat die ze eerst zwanger had gemaakt. In zijn ene hand een breinaald en in zijn andere een handleiding, de zak. Die meid kreeg natuurlijk een flinke bloeding en een infectie, maar wel heeft Jaap naderhand op een geheimzinnige manier toch weer steeds promotie gemaakt, terwijl het toch een geweldig leeghoofd was; dat loopt allemaal zo vreemd gladjes daar, in jouw familie. En hoe ze geknokt hebben om de erfenis toen je grootmoeder eindelijk doodging, werkelijk als beesten; ik kon dat niet begrijpen. En zo nog een paar dingetjes. Een fraaie familie, jongen; je komt uit een goed nest.

En het zou nog niks geweest zijn als je met elkaar gewoon over al die dingen had kunnen lachen en praten, wat geeft dat nou eigenlijk. Maar nee, ze knepen de kat in het donker als de hel, maar naar buiten bleven ze de gegoede, achtenswaardige lieden. Dat heb ik nooit kunnen zetten, en daarom kwam ik het ze inwrijven, elke keer weer.

Toen jij wat ouder was geworden, op wat voor raar soort dure school zat je ook al weer, was het je verboden mij op te zoeken, dat weet ik. Maar soms deed je het toch; dat waardeerde ik, al kwam je alleen maar om boeken te lenen. Te stelen eigenlijk, want je bracht ze nooit terug. Maar dat gaf niet; ik heb nooit aan bezit gehangen, en ik had ze toch zelf ook uit de boekwinkels gejat. En dan maar opmerkingen maken over de rotzooi bij mij, de rotbuurt waar ik woonde. Ik zal nooit vergeten, je ging altijd even achter het huis staan, op dat vochtige rommelplaatsje waar nooit zon kwam, met die groen uitgeslagen klinkertjes en wat onkruid achterin, om ‘die merkwaardige geur van armoe’ op te snuiven. Dat zei je woordelijk. Ongelooflijke snobistische puber die je was, maar je deed tenminste waar je zin in had. En schooljongens, dat zijn toch nog geen mensen; daar moet je andere maatstaven voor aanleggen.

Toch zei ik toen al tegen me zelf dat er van jou niks terecht zou komen, en ik heb toch gelijk gekregen? Want daar zit je nou, in Biarritz zonder een stuiver op zak, in een logement waar alleen uitschot woont, op een leeftijd waarop andere mensen al lang wat bereikt hebben, of op weg zijn wat te bereiken. Niet dat het van mij hoeft. Leven je ouders nog? Nee? Erfenis niet de moeite waard zeker. Dacht ik al. Hoe meer kouwe kak, hoe minder geld. En al die broers en zussen van je. Ja, ja, het sterven kan je niet in de doofpot stoppen. Goed, ik zou over me zelf vertellen.

Kijk, ik heb in mijn leven maar één ding meegekregen, en dat is de muziek. Dat zat in mijn hoofd en in mijn vingers; muziek was alles voor me, al toen ik kind was. Dus

wilde ik na school de muziek in, naar het conservatorium. Maar dat zat niet goed in de familie; die zagen daar niks in. Als kind heb ik wel piano mogen leren spelen; dat was netjes; dat stond goed voor de kennissenkring. Ik wilde toen verder gaan op trompet; dat vond ik geweldig, die heldere zuivere klank, en toch stevig, puntig, hoekig; hoe zal ik het zeggen? Maar trompet vonden ze niks; viool hadden ze liever gezien. Goed, ik heb mijn zin doorgezet; conservatorium vonden ze bij nader inzien wel een mooi woord, en ik speelde toch al piano als een razende, dus zou ik altijd nog wel concertpianist kunnen worden, dachten ze.

Dat conservatorium beviel me maar matig; ik heb er eigenlijk nooit kunnen wennen. Die methode van lesgeven leek nergens op, vond ik. Ik wilde dat hele systeem omwerken, maar dat namen ze niet van zo'n snotaap, zeker niet in die tijd. Ik heb me er doorgeworsteld, met veel verzuim en ruzie, en toch nog geslaagd, want wat ik weten wilde kwam wel in mijn hoofd.

Toen ik eraf kwam was het crisistijd; ze zaten echt niet op een trompettist te wachten. Ik speelde wel eens hier en daar mee als invaller en zo, en soms een poosje tijdelijk. Thuis hadden ze net dat auto-ongeluk gehad, een hele opruiming en een flinke erfenis; dus voor het geld hoefde ik het eigenlijk niet te doen. En daar kwam nog bij dat het me niet beviel, in die wereld van de muziek.

Want hoe gaat het daar? Ik was een geweldige muziekliefhebber, kende alle componisten en stukken van binnen en van buiten; ik kon er dag en nacht naar luisteren. Ik leefde eigenlijk gewoon op muziek. En dan zit je daar in zo'n orkest, met je partijtje voor je neus, in de afde-

ling van de blazers. Dacht je dat je zo'n stuk dan meebeleefde, dat je zelfs maar muziek maakte? In theorie, ja, maar de waarheid is anders. Je zit daar maar op je stoel de maat te tellen, en als je niet telt, zit je op de dirigent te letten, of op een clou te wachten, zo van: als de hoorns dat trekje spelen, dan moet ik na vijf maten dat bepaalde aantal op zich zelf nietszeggende noten blazen. Begrijp je wat ik bedoel? Je bent een muziekknecht; je vult je partij in met klanken; als je het goed doet hoor je niks, en als je fout gaat zit iedereen in je omgeving te giechelen. Je hebt geen overzicht; je kan niet meegenieten, niet musiceren. Je hoort het stuk niet eens; naast je hoor je zo nu en dan de trombones toeteren, aan de anre kant de fagotten of hobo's hun uitgekauwde partij blazen, maar wat er verderop gebeurt hoor je niet; je zou er zelfs geen tijd voor hebben, want je moet blijven tellen en opletten.

Om nog maar niet te spreken over die ontzettende naijver tussen die muzikanten; krijg jij niet een paar gulden meer dan ik; vind jij Jan of Piet ook niet spelen als een schuifdeur?

Nou had ik ook niet het goede instrument gekozen; trompet is maar zelden een solo-instrument. Het trompetconcert van Haydn, dat wilden ze toen nog wel eens maken, en dat had je al stukgespeeld voor je examen. Als je dat dan eens mocht doen, kwam je eens voor het front als solist; dan stond je je eigenlijk te pletter te vervelen, en ging je fouten maken omdat je niet oplette. Het was geen avontuur.

Nee, de aardigheid ging er gauw af; ik begon er spijt van te krijgen, in dit beroep gegaan te zijn. Het ergste

was dat je ook op de muziek zelf uitgekeken raakte. Als je wat hoorde, zat je zonder het te willen te wachten op de trompetpartijen; het kwam niet meer als een geheel op je af. Godverdomme, die verschrikkelijke wereld van de muziek; vertel me er wat van.

Maar ik had geld, en dat heb ik op een heel aangename manier opgemaakt. Of aangenaam, achteraf gezien was het nou ook zo geweldig niet, maar toen had ik er aardigheid in eens flink een deur open te trappen. En maar hoeren en zuipen. Gezellig hoor, maar je lachte eigenlijk te hard. Ik was blij toen het op was.

Daarbij kwam nog mijn eigenschap dat ik niks ernstig kon nemen. Ik moest overal om lachen. Allerlei heel plechtige situaties, dat vond ik enorm, ik zocht ze zelfs op, alleen maar om te lachen. Daar stond of zat ik dan, met een uitgestreken gezicht, maar inwendig lachend, net zo lang tot ik het niet meer houden kon en naar buiten moest. Ik ging kerken in, vooral katholieke, om naar de diensten en de missen te kijken, en te lachen. Een soort ziekte misschien wel. Van allerlei halfgare genootschappen werd ik lid, theosofische flauwekul, spiritistische kringen en dat soort dingen. En altijd net zo lang tot ik me niet meer in kon houden en het uitbrulde; dan werd ik eruit gegooid natuurlijk.

Zo ben ik ook lid geworden van de N.S.B.; dat was van alles nog wel de aardigste ervaring. Ik deed het in mijn broek bij al die bijeenkomsten, marsen en toespraken. Die Mussert bij voorbeeld, zoals die het toneel op kwam om zijn redevoeringen te houden, dat was toch geweldig. En al die fanatieke mensen om je heen. Maar ze vonden me toch te weinig actief; ik wou natuurlijk niet meedoen

aan allerlei collectes en propagandawerk; daar was ik geen lid voor geworden. Ik kon moeilijk zeggen dat ik alleen was gekomen om te lachen. Toen wilden ze me nog bij de W.A. stoppen en dat was me toch te veel moeite, al was die beweging op zich zelf heel komisch. Ik heb maar bedankt, net op tijd; een half jaar later brak de oorlog uit. Toch heb ik er na de oorlog nog een hoop last mee gehad.

Intussen was ik aardig verpauperd, die oorlog was eigenlijk mijn redding, voor een tijdje tenminste. Er viel zo veel te rotzooien. Als musicus moest je toen lid worden van de Kultuurkamer en een verklaring tekenen. Dat deed ik natuurlijk; wat zegt mij zo'n handtekening nou; ik heb die verklaring geeneens doorgelezen. Ik kreeg toen een hoop werk, want er waren heel wat mensen die niet tekenden. En behoefte aan muziek was er, vooral bij de moffen. Ik kwam in een soort huisorkest van de Duitse weermacht, overal concerten geven, Wagner en zo, en als pianist speelde ik ook op feestjes; die hadden ze nogal. Op die feesten viel een hoop te handelen en contacten te leggen. Ik had toentertijd een vriendinnetje die als gezelschapsdame bij de Duitse officieren heel aardig bijverdiende, en al met al had ik een gouden tijd. Alleen, je dronk te veel natuurlijk, ik zat altijd zo zat als een aap achter de piano. En toen was alles in één klap afgelopen, weer door mijn lachen.

Die keer, eind drieënveertig was dat, hield een hoge officier een toespraak bij een kerstavond voor de Grüne Polizei. Nou ja, die toespraak was van dat bekende hoogdravende gebral, en opeens kon ik me niet meer inhouden, ik zat achter mijn vleugel te loeien van de lach,

helemaal lazerus. Drie maanden cel kreeg ik ervoor, belediging van een officier en natuurlijk via hem ook van de Führer. Geen kamp gelukkig; dat kon ik door mijn connecties nog net voorkomen.

Toen ik eruit kwam was alles afgelopen; ik mocht niet meer spelen; mijn vriendin was verdwenen en in de zwarte handel kreeg ik geen poot meer aan de grond. Bovendien was mijn Ausweis ingetrokken; ik kon nou gewoon als iedereen opgepakt worden. Toen ben ik maar ondergedoken op een adres dat ik in de gevangenis had opgedaan. Bij een boer, was ook best gezellig.

Na de oorlog wilde ik weer gewoon gaan werken, maar op een nacht werd ik van mijn bed gelicht en een half jaar in een kamp gezet. Dat was wel het vervelendste dat ik ooit heb meegemaakt, dat kamp. Na mijn berechting ben ik direct vrijgelaten; dat half jaar kamp vonden ze straf genoeg. Het aardigste was dat die drie maanden celstraf wegens belediging van de Führer sterk in mijn voordeel spraken. Lachen heeft toch ook weer zijn voordelen.

In ieder geval, ik was gezuiverd zoals dat toen heette. Maar ik had niks meer, geen geld, geen kleren, zelfs geen huis; daar bleek iemand anders in te wonen. Op mijn huisraad was beslag gelegd, en daar heb ik nooit wat van teruggezien. Alleen mijn trompet en mijn rokkostuum mocht ik meenemen, omdat ik daar mijn brood mee moest verdienen.

Na een hoop armoe en lang zoeken kreeg ik eindelijk weer een vaste betrekking bij een symfonieorkest van redelijke reputatie. Ik kon weer een woning krijgen, dat krot waar jij me wel eens kwam opzoeken, en zo leefde

ik dan weer een beetje normaal. Maar erg ontevreden. De muziek zei me niks meer; ik speelde als een automaat mijn partijen, tot walgens toe. En het ergste was, ik kon nergens meer om lachen. Ik leefde in een vervelende sleur zonder uitzicht op een verandering. Mijn tijd was voorbij; ik zou nooit wat bereiken in de wereld van de muziek; dat stond wel vast. Als ik dat baantje tot mijn pensioen kon houden mocht ik al erg blij zijn. Ik had in die tijd werkelijk ernstige plannen er maar een eind aan te maken; er zat voor mij toch niks meer in het vat. En om wat anders te beginnen, daar had ik ook geen zin in. Toen gebeurden er twee dingen die voor mij de deur dicht deden.

Op een morgen liep ik katterig met mijn trompetkoffertje door zo'n lange, kale straat, op weg naar een repetitie. Halverwege die straat stond een melkboer bij zo'n elektrisch bestelwagentje dat aan een kant kan worden opengeklapt. Die man stond tegen dat wagentje geleund op een beetje vreemde manier, net of hij zich niet lekker voelde. Toen ik een dertig meter bij hem vandaan was, ging die ineens rechtop voor zijn wagen staan en begon op een rare, zenuwachtige manier, met grote vloeken, alle flessen van de schappen te vegen. Dat gaf natuurlijk een geweldig gerinkel; alle ramen schoven open; vrouwen kwamen naar buiten hollen; een heel tumult. En die vent maar doorgaan. Z'n handen zaten al onder het bloed; hij stond tot zijn knieën in de scherven; hele stromen melk, pap en vla over de straat. Ik stond alleen maar toe te kijken, te wachten tot zijn wagen leeg zou zijn. De laatste flessen pakte hij aan de hals beet en keilde die over de straat, zodat iedereen weer naar binnen

rende en de deuren dicht smeet. Een zo'n fles kwam nog aardig dicht in mijn buurt, en voor de zekerheid ging ik maar in een portiekje staan. Toen er niks meer te gooien viel, ging hij om zich heen staan kijken, met zijn ogen knipperend. Toen viel hij heel langzaam voorover, zijn eigen wagen in. Daar bleef hij hangen, het was gebeurd. Ik liep door en aan het eind van de straat kwam er al een politiewagen de hoek om scheuren.

Dat toneel, die man met zijn flessen, is me altijd bijgebleven; ik droom er zelfs wel eens van. Die hele verdere dag moest ik er aan denken. Ik kende natuurlijk de oorzaken van die aanval niet, maar ik kon het me zo goed voorstellen. Jaar in, jaar uit hetzelfde melkwijkje, flessen aanreiken, geld ontvangen en naar de volgende deur. Tot de dood erop volgt. En ik werd bang; ik zat in een zelfde situatie; waarom zou mij zo iets niet kunnen overkomen? Kon ik dan niet beter de eer aan me zelf houden?

Die avond had ik met een stel anderen een schnabbel aangenomen in een dorp in de buurt van Gouda; misschien was het Haastrecht of zo. Het christelijke zangkoor zou de jaarlijkse uitvoering houden in de kerk. Ontzettende job zo iets, maar het betaalde goed. Het vroor nogal die avond; de verwarming van de bus deed het niet, en we zaten te sterven van de kou. De bus bleef nog met zijn onderkant steken op het hoogste punt van zo'n dakvormig ophaalbruggetje, waarbij er een leiding kapot ging zodat we nog maar heel langzaam konden rijden. Al met al kwamen we een half uur te laat de kerk binnen, waar het ook koud was. Alles stond al opgesteld, toeschouwers netjes in hun banken. We pakten alles uit, stemden op het orgel, en konden beginnen. Het Hallelu-

ja van Händel, vaste prik bij die christelijke koren.

Mijn trompet was ijskoud, door die busreis en die kouwe kerk, en mijn vingers waren versteend. Dat ding moet warm zijn wil je er behoorlijk op kunnen spelen, maar hij werd niet warm; als een koud stuk metaal bleef hij tussen mijn vingers hangen. Toch ging alles nog goed.

Ineens herinnerde ik me dat er ongeveer in het midden van dat Halleluja-gedoe een klein solotrekje voor trompet zit, kort maar erg belangrijk, het markeren van een overgang naar een andere toonaard, met een moeilijke inzet op hoge b, net op een ogenblik dat iedereen stil valt. Die overgangsriedel moet vanzelfsprekend scherp gebeeldhouwd neergezet worden. Hoeveel maal had ik dat al niet haast gedachteloos gedaan, maar nu begon ik er een beetje tegenop te kijken. We ploegden moeizaam voort; zo'n liefhebberskoor moet je als het ware als een koe aan een touw meeslepen, en daar waren we dan bij dat solotrekje voor trompet, inzet op hoge b. De dirigent kijkt me aan, ik zet me schrap, de lippen in de juiste stand, ik geef op de tel de juiste druk op het mondstuk, en het ging fout. En niet zo maar een beetje, maar helemaal, grondig, totaal. In plaats van een fraai gebeitelde overgang, klonk daar in die kerk een verward gerochel, als van iemand die voor het eerst een trompet aan de mond zet. De dirigent kon het met het kouwe zweet op zijn voorhoofd nog net in de hand houden; dat koor had de juiste noot voor hun inzet van mij moeten krijgen, en die misten ze natuurlijk.

Ik voelde me verpletterd. Voor een vakman mag het niet meetellen dat je instrument, je handen en je voeten koud zijn; evenmin maakte het wat uit dat het hier maar

een amateursavond was waar ik nooit meer zou terugkomen. Ik zag weer die melkman voor me, en ik wist plotseling dat dit het einde van mijn loopbaan als musicus was. Als een robot heb ik die avond mijn partij uitgespeeld, na afloop mijn koffertje gepakt en me nooit meer laten zien in de wereld van de muziek.

Ik heb mijn hele boeltje verkocht, behalve mijn trompet, en ben gaan zwerven, land in, land uit, in de steden spelend en geld ophalend als muzikale clown. Die trompet ben ik nog kwijtgeraakt ook, in totale dronkenschap. Toen heb ik maar ergens een saxofoon opgescharreld; dat is weer eens wat anders. En het spreekt meer aan, voor dit soort werk; je kan er een hoop gekke geluiden uithalen. Dat doe ik nou al jaren zo, en ik heb het best naar mijn zin, al krijg ik wel eens een flinke schop onder m'n hol of een paar dagen cel. Dat Tiroler pak heb ik pas een paar maanden; ik zie er een beetje boerelullig in uit; dat weet ik, maar het scheelt behoorlijk in de inkomsten.

Die vrouw? Dat is een Algerijnse hoer, door d'r pooier weggetrapt omdat ze zwanger was geworden. Zo gaat dat in de wereld van de prostitutie. Ik heb haar een maand geleden bij me genomen, niet uit liefdadigheid, maar omdat ik gek ben op zwangere vrouwen. Ze kunnen me niet zwanger genoeg zijn. Zal ook wel een afwijking wezen, weet ik veel; in ieder geval kom ik er geweldig op klaar. Het is een best mens, hoor; ze had dat kind gewoon kunnen laten afdrijven. Maar ze wilde het per se hebben. Toen heb ik gezegd, kom zo lang bij mij tot het er is, als daar maar wat tegenover staat. Dat vond ze prachtig; ze kan nou toch geen stuiver verdienen. Alleen zou ze niet

zo moeten zeuren in dat Arabisch, dat wordt wel eens vervelend. Als het me te erg wordt geef ik haar een flinke stomp, dan is ze weer een tijdje stil. Zo is ze dat gewend. En als het nodig is, kan ze ineens heel behoorlijk Frans praten, beter dan ik eigenlijk. Een merkwaardig wijf, maar ja, wat zal ze ook voor een leven gehad hebben.

Zo, jongen, je bent weer op de hoogte. Hoe oom Arie uiteindelijk toch nog zijn draai vond. Ach, ik kan weer lachen, en dat is en blijft toch het voornaamste. Of niet soms?'

3

Als mijn oom klaar is, knik ik gelaten, peinzend, starend, alsof ik nadenk over zijn verhaal, maar dat doe ik niet. Misschien verwacht hij wel commentaar, vragen, in ieder geval blijken van belangstelling. Die zal hij niet krijgen, mijn nieuwsgierigheid is bevredigd en verder laat zijn levensgang mij koud.

Het is eigenlijk zo dat ik, zijn relaas gehoor hebbend, mijn aanwezigheid hier tamelijk overbodig begin te vinden. Oom Arie babbelt nog wat door over aardige voorvallen in zijn loopbaan als muzikale clown, maar wordt langzamerhand een beetje onsamenhangend. Onder het vertellen heeft hij flink wijn zitten drinken; hij is alweer een stevig eind op weg naar een dronkenschap. Bovendien hangt er een bedorven bedlucht in de kamer.

Als er even een stilte valt, stel ik de vraag die ik al de hele tijd zorgvuldig in gedachten heb zitten formuleren. Kan hij me wat geld lenen? De half verwachte weigering

blijft uit; integendeel, zonder aarzeling trekt hij een dikke rol bankbiljetten uit zijn zak, splitst er een deel vanaf en overhandigt met het stapeltje zonder te tellen. Hij heeft een goed seizoen gehad, zegt hij, en de ene zwerver moet de andere helpen; dat heeft hij wel geleerd in de wereld van de dalles. En aan dat zogenaamde lenen hecht hij niet veel waarde; dat lenen van mij kent hij, vuile boef die ik ben. Nee, ik mag dat geld houden; ik mag het er zelfs, wat hem betreft, op één avond doorheen jagen als mijn hoofd daarnaar staat.

Het is wat onbeleefd om nu meteen op te stappen, maar ik kan niet anders; dat geld brandt in mijn zak; ik moet weten hoeveel het is. Ik neem afscheid, zeg hem dat ik over een dag of twee nog eens langs kom voordat ik terugreis naar huis en verdwijn haastig, de gammele trappen afroffelend en in de buitenlucht diep ademhalend.

In de richting van het oude stadsdeel stappend, tel ik begerig de stapel geld. Het blijkt een verzameling van de meest uiteenlopende geldsoorten, marken, Franse en Zwitserse francs, peseta's, lires en zelfs een paar dollarbiljetten. Omdat alles door elkaar zit krijg ik geen overzicht; ik sorteer alles eerst netjes naar muntsoort en reken dan het totaal uit in guldens, daarbij de koersen schattend. Het zal niet ver van de tweehonderd gulden af liggen, denk ik zo, genoeg om hier nog wat te blijven en liftend thuis te komen. Een warm gevoel van sympathie voor mijn oom overvalt me, nog versterkt door de twijfel of ik, als de zaken andersom hadden gelegen, tot een zelfde gebaar in staat zou zijn geweest.

In de stad aangekomen eet ik eerst wat, en zoek dan

zorgvuldig een aangenaam hotel. Ik krijg een kamer met een klein balkonnetje, dat uitzicht geeft op een plein met een standbeeld in het midden. Aan de bar beneden koop ik een fles Negrita-rum en begin die langzaam, over het balkon leunend, op te drinken in de warme avond. Op de helft van de fles gekomen voel ik me diep gelukkig, met tederheid bekijk ik de wandelende mensen op het plein, en beschouw geabsorbeerd kleine voorvallen, zoals bij voorbeeld het parkeren van een taxi voor het hotel, hoe de mensen uitstappen, hoe hun stemmen opklinken in de ruimte, hoe er met de chauffeur afgerekend wordt. Het is alles van een diepe, waardige schoonheid, waarin de dingen harmonieus een plaats vinden; de 'Netta S', oom Arie, zijn Algerijnse vriendin en ik zelf. Voldaan strek ik me op bed uit en val onmiddellijk in slaap.

De volgende morgen wandel ik langs een bank, wissel mijn verzameling vreemde valuta in tegen Franse francs, koop een zwembroek en ga naar het strand, waar ik ijverig speur naar die brandmagere meid met wilde, blauwzwarte haren maar haar niet vind. Wel maak ik kennis met Christine, een stevige vrouw uit Mönchen-Gladbach, waar ik goed mee op kan schieten. Zo goed zelfs dat ik besluit nog wat langer in Biarritz te blijven. Eénmaal meen ik in de verte, op de boulevard, het kwakende geluid van een saxofoon te horen: oom Arie waart weer rond. Als op een avond Christine elders verplichtingen heeft, loop ik weer het lange eind naar het logement van mijn oom, om het toegezegde bezoek toch maar af te leggen. Absoluut het laatste, want dit gaat veel lijken op familieziekte.

Ik zie hem niet in de kamer. Ik informeer naar zijn verblijfplaats bij de vrouw, op haar vaste plaats in bed, maar die zwijgt, starend naar het plafond. Ze rookt een pijpje met een lange, dunne steel.

Ik sta wat besluiteloos rond te kijken; heeft wachten wel zin; ligt hij niet ergens een roes uit te slapen, als ik een brief op tafel zie liggen. Ik neem hem op en zie in de aanhef mijn naam staan, zodat ik begin te lezen.

'Ik laat deze brief achter voor het geval dat je toch nog langs mocht komen,' schrijft oom Arie in een merkwaardig duidelijk, rond handschrift. 'Ik ben vertrokken. Volgens mij kan dat kind nu elke dag komen, en wat zal dat niet allemaal gaan kosten, nog afgezien van de ellende. Dat moet ik niet. Het is dus mogelijk dat ze zich aan jou vastklampt, als het tenminste al tot haar is doorgedrongen dat ik wegblijf. Ga daar niet op in, dan ben je verloren. Doe als ik, druk je snor en zie niet om. De huur voor de kamer is voor de twee komende weken al betaald, dus heeft ze voorlopig nog een dak boven haar hoofd. Het ga je goed.'

Op de enige stoel gezeten kijk ik naar de Algerijnse vrouw, die met tussenpozen haar pijpje stopt en mijn aanwezigheid niet schijnt te bemerken. Zo te zien en te ruiken rookt ze kif, dat ze bewaart in een cederhouten Karel I sigarenkistje. Het lijkt me een goede plaats om kif te bewaren, vooral ook omdat het kistje af te sluiten is met zo'n slotje van op koper gelijkend blik. Als je dat niet te ruw behandelt kan dat jaren mee. Af en toe neuriet ze zacht flarden van een lied. Een keer zie ik het kind in haar buik trappelen.

Met Christine wandel ik nog een keer het rotspad langs de zee af, tot aan de tweesprong.

‘Kies jij maar welk pad we nemen,’ zeg ik, met enige spanning wachtend op haar aarzeling. Maar die komt niet, zonder na te denken slaat ze de rechterarm van de vork in. Daar heerst geen aarzeling in Mönchen-Gladbach.